

Universitätsbibliothek Wuppertal

Titi Livii Patavini Historiarvm Libri Qvi Svpersvnt Omnes

Livius, Titus

Mannhemii, 1780

Liber XXVII

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1294](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1294)

LIBER XXVII

I.

HIC status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Hannibalis, quæ præsidii causa relicta erant, oppressa. Præda (& aliquantum ejus fuit) militi concessa. Tritici quoque ducenta quadraginta millia modium, & centum decem millia hordei inventa. Ceterum nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est, haud procul ab Herdonea urbe. Castra ibi Cn. Fulvius proconsul habebat, spe recipiendæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidiis firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quod labare iis adversus Pœnum fidem senserat, postquam, Salapia amissa, excessisse his locis in Bruttios Hannibalem (a) auditum est. Ea omnia, ab Herdonea (b)

U. e. 542.
a. C. 210.

Quædam
Samnii
urbes capta
erant.

(a) Hannibalem in Bruttios Gron. Crev.

(b) Ab Herdonea ea omnia Gron. Crev.

U. c. 542. per occultos nuncios delata Hannibali, simul
a. C. 210. curam sociæ retinendæ urbis, & spem fecere
 incautum hostem adgrediendi. Exercitu expedito, ita ut famam prope præveniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit, & quo plus terroris hosti objiceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, consilio & viribus inpar, copiis raptim eductis, confluxit. Quinta legio & sinistra ala acriter pugnam inierunt. Ceterum Hannibal, signo equitibus dato, ut, quum pedestres acies occupassent præsentem certamine oculos animosque, circumvecti, pars castra hostium, pars terga trepidantium invaderent, ipse in Fulvii similitudinem nominis, quod Cn. Fulvium prætorem biennio ante in iisdem devicerat locis, increpans, similem eventum pugnæ fore adfirmabat. Neque ea spes vana fuit. Nam, quum cominus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaque; equestris a tergo tumultus, simul a castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem, quæ, in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est, quintam deinde atque eos, qui ad prima signa erant, avertit. Pars in fugam effusi, pars

*Hannibal
 ad Herdoneam Cn.
 Fulvium
 vincit.*

in medio cæsi : ubi & ipse Cn. Fulvius cum undecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumque quot cæsa in prælio millia sint, quis pro certo adfirmet? quum tredecim millia alibi, alibi haud plus, quam septem inveniam. Castris prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit, nec mansuram in fide, si inde abcessisset, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit : occidit (c) principes, qui cum Fulvio colloquia occulta habuisse comperiti sunt. Romani, qui ex tanta clade evaserant, diversis itineribus semerms (d) ad Marcellum consulem in Samnium perfugerunt.

II. MARCELLUS, nihil admodum tanta clade territus literas Romam ad senatum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. « Ceterum, eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem victoria Hannibalem contudisset, ire adversus eum, brevem illi lætitiâ, qua exsultet, facturum. » Et Romæ quidem quum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul,

(c) occiditque Gron.

(d) semerms Crev.

U. c. 542.
a. C. 210.

Herdoneam delat, oppidanosque migrare jubet.

*U. e. 542.
a. C. 210.*

*Marcellus
ad Hanni-
balem con-
sedit.*

ex Samnio in Lucanos transfreſſus, ad Numistronem in conspectu Hannibalis loco plano, quum Pœnus collem teneret, posuit castra. Addidit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectavit Hannibal, ut signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, ut Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum adplicarent. Ab hora tertia quum ad noctem pugnam extendissent, fessæque pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Hannibale Hispani milites & funditor Baliaris, elephantique quoque, commisso jam certamine in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexterae alæ sinistra subiit, & apud hostes integri a fessis pugnam accipere. Novum atque atrox prælium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusque: sed nox incerta victoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diei steterunt in acie: ubi nemo hostium adversus prodiit, spolia per otium legere, & congestos in unum locum cremavere suos. Nocte insequenti Hannibal silentio movit castra, & in Apuliam

*Abit
Hannibal
nocte,
sequente
Marcello.*

abiit : Marcellus , ubi lux fugam hostium aperuit , faucibus cum præsidio modico Numifrone relictis , præpositoque his L. Furio Purpureone tribuno militum , vestigiis institit sequi . Ad Venusiam adeptus eum est . Ibi per dies aliquot quum ab stationibus procurfaretur , mixta equitum peditumque tumultuosa magis prælia , quam magna , & ferme omnia Romanis secunda fuerunt . Inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorando certamine , quum Hannibal nocte signa moveret , locum insidiis quærens ; Marcellus , nisi certa luce , & explorato ante , non sequeretur .

*U. c. 542.
a. C. 210.*

III. CAPUÆ interim Flaccus dum bonis principum vendendis , agro , qui publicatus fuerat , locando (locavit autem omnem frumento) tempus terit ; ne deesset materia in Campanos sæviendi , novum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus . Milites ædificiis emotos , simul ut cum agro testa urbis fruenda locarentur , simul metuens , ne suum quoque exercitum , sicut Hannibalis , nimia urbis amœnitas emolliret , in portis murisque sibimet ipsos testa militariter coegerat ædificare . Erant autem pleraque ex

*Conjuratio
Campano-
rum.*

U. e. 542.
a. C. 210.

cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia, velut de industria, alimentis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, centum septuaginta Campani, principibus fratribus Blossis, conjuraverant. Indicio ejus rei ex familia Blossorum facto, portis repente jussu proconsulis clausis, quum ad arma signo dato milites concurrissent; comprehensi omnes, qui in noxa erant, & quæstione acriter habita, damnati necatique: indicibus libertas, & æris dena millia data. Nuceros & Acerranos querentes, ubi habitarent, non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad senatum misit. Acerranis permissum, ut ædificarent, quæ incensa erant: Nucerini Atellam, quia id maluerant, (Atellanis Calatiam migrare jussis) traducti. Inter multas magnasque res, quæ, nunc secundæ, nunc adversæ, occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius & P. Aquillius (e) in Etruriam legati ad frumentum cœmendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu urbano, par numerus Romanorum sociorum-

(e) Aquilius Gron. Crev.

que, eodem in præsidium cum frumento missi sunt.

*U. c. 542.
a. C. 210.*

IV. JAM æstas in exitu erat, comitorumque consularium instabat tempus. Sed literæ Marcelli, negantis e republica esse, vestigium abscedi ab Hannibale, cui cedenti certamenque abnuenti gravis (f) ipse instaret, curam injecerant, ne aut consulem, tum maxime res agentem, a bello avocarent, aut in annum consules deessent. Optimum visum est, quamquam extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia revocari. Ad eum literæ jussu senatus ab L. Manlio prætore urbis missæ, cum literis consulis M. Marcelli: ut ex iis nosceret, quæ causâ Patribus eum potius, quam collegam, revocandi ex provincia esset. Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, quæ is prospera prælia cum Carthaginensibus fecisset, memorantes. « Regem nec inimiciorem ulli » populo, quam Carthaginensi, nec amicio- » rem, quam Romano, adfirmabant esse. » Misisse eum antea legatos in Hispaniam ad » Cn. & P. Cornelios, imperatores Romanos. » Nunc ab ipso velut fonte petere Roma-

*Marcellus
instat Han-
nibali.*

*Syphacis
legati ad
Rom.*

(f) *gravius Gron.*

U. C. 542.
a. C. 210.

Romano-
rum legati
ad
Syphacem.

Legati
Alexandriam
missi.

» nam (g) amicitiam voluisse. » Senatus non legatis modo benigne respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genucium, P. Pœtelium, P. Popillium (h). Dona tulere, togam, & tunicam purpuream, fellam eburneam, pateram ex quinque pondo auri factam. Protinus (i) & alios Africæ regulos iussi adire: iis quoque quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & terna (k) pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolomæum Cleopatramque reges M. Atilius & Manius Acilius legati, ad commemorandam renovandamque amicitiam missi, dona tulere, regi togam & tunicam purpuream cum sella eburnea: reginæ, pallam pictam cum amiculo purpureo. Multa ea æstate, qua hæc facta sunt, ex propinquis urbibus agrisque nunciata sunt prodigia; Tusculi agnum cum ubere lactenti natum: Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac prope omni tecto madatum: iisdem ferme diebus, Anagninæ terram ante portam ictam diem ac noctem sine ullo ignis alimento, arsisse

(g) Romanorum Gron. Crev.

(h) Popilium Gron. Crev.

(i) Protenus Gron. Crev.

(k) ternum Gron. Crev.

arsisse : & aves, ad compitum Anagninum, in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse: Tarracinæ in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ, lascivientium piscium modo exultasse : Tarquiniis porcum cum ore humano genitum : & in agro Capenate, ad Lucum Feroniæ, quatuor signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostiis majoribus procurata decreto pontificum : & supplicatio diem unum Romæ ad omnia pulvinaria, alterum, in Capenate agro, ad Feroniæ lucum, indicta.

V. M. VALERIUS consul literis excitus, provincia exercituque mandato Cincio prætori, M. Valerio Messalla præfecto classis cum parte navium in Africam prædatum simul speculatumque, quæ populus Carthaginien- sis ageret pararetque, missò, ipse decem navibus Romam profectus quum prospere pervenisset, senatum extemplo habuit. Ibi de suis rebus gestis commemoravit. « Quum an- nos prope sexaginta in Sicilia terra mari- que sæpe magnis cladibus bellatum esset, » se eam provinciam confecisse. Neminem » Carthaginensem in Sicilia esse : neminem » Siculum, qui metu inde fugati asuerint, »

Tom. VI.

I

*U. c. 542.
a. C. 210.*

*Valerius
Cof.
Romam
redita*

*Res a se
gestas nar-
rat.*

V. c. 542. » non esse : omnes in urbes, in agros suos
a. C. 210. » reductos, arare, ferere : desertam recoli
 » tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus,
 » populoque Romano pace ac bello fidissimum
 » annonæ subsidium. » Exin Mutine, & si
 quorum aliorum merita erga populum Roma-
 num erant, in senatum introductis, honores
 omnibus, ad exsolvendam fidem a consule,
 (1) habiti. Mutines etiam civis Romanus
 factus, rogatione ab tribuno plebis, ex aucto-
 ritate Patrum, ad plebem lata. Dum hæc
 Romæ geruntur, M. Valerius Messalla (m)
 quinquaginta navibus quum ante lucem ad
 Africam accessisset, inprovise in agrum Utri-
 censem exsensionem fecit : eumque late de-
 populatus, multis mortalibus cum alia om-
 nis generis præda captis, ad naves rediit,
 atque in Siciliam transfudit; tertio decimo
 die, quam profectus inde erat, Lilybæum
 revertis. Ex captivis, quæstione habita,
 hæc comperta, consuli quæ Lævino omnia
 ordine perscripta, ut sciret, quo in statu res
 Africæ essent. « Quinque millia Numidarum
 » cum Masinissa, Galæ filio, acerrimo juve-

*Classis
 Rom.
 Africam
 populatur.*

(1) *Consulis Gron. Crev.*

(m) *Messalla Gron. Crev.*

ne, Carthagine esse; & alios per totam ^{U. c. 542a}
 » Africam milites mercede conduci, qui in ^{a. c. 210a}
 » Hispaniam ad Hasdrubalem trajicerentur:
 » ut is quam maximò exercitù, primo quoque
 » tempore in Italiam transgressus, jungeret
 » se Hannibali. In eo positam victoriam cre-
 » dere Carthaginenses. Classè præterea in-
 » gentem adparari ad Siciliam repetendam,
 » eamque se credere brevi trajeturam.» Hæc
 recitata à consule ita movere senatum, ut
 non expectanda comitia consuli censerent,
 sed dictatorem comitorum habendorum causâ
 dici, & extemplo in provinciâ redeundum.
 Illa disceptatio tenebat, quod consul in Si-
 cilia se M. Valerium Messallam, qui tum
 classi præesset, dictatorem dicturum esse a-
 » bāt: Patres extra Romanum agrum (eum
 autem in (n) Italia terminari) negabant dicta-
 » torem dici posse. M. Lucretius tribunus ple-
 » bis quum de ea re consuleret, ita decrevit
 » senatus, « Ut consul prius, quam ab urbe
 » discederet, populum rogaret, quem dicta-
 » torem dici placeret; eumque, quem popu-
 » lus jussisset, diceret dictatorem. Si consul
 » noluisse, prætor (o) populum rogaret:
 (n) in del. Crev. (o) add. urbanus Gron.

V. c. 542.
a. C. 210.

» si ne is quidem vellet, tum tribuni ad ple-
» bem ferrent. » Quum consul se populum
rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset,
prætoremque vetuisset rogare; tribuni plebis
rogarunt, plebesque scivit, ut Q. Fulvius,
qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur.
Sed, quo die id plebis concilium futurum
erat, consul clam nocte in Siciliam abiit:
desertitque Patres literas ad M. Claudium
mittendas censuerunt, ut desertæ ab collega
reipublicæ subveniret, diceretque, quem
populus iussisset, dictatorem. Ita a M. (p)
Claudio consule Q. Fulvius dictator dictus,
& ex eodem plebiscito & ab Q. Fulvio dicta-
tore P. Licinius Crassus pontifex maximus
magister equitum dictus.

*Q. Fulvius
dictator.*

*Certamen
inter tribu-
nos dicta-
toremque.*

VI. DICTATOR postquam Romam venit;
Cn. Sempronium Blæsum legatum, quem ad
Capuam habuerat, in Etruriam provinciam
ad exercitum misit, in locum C. Calpurnii
prætoris, quem, ut Capuæ exercituique suo
præesset, literis excivit. Ipse comitia, in
quem diem primum potuit, edixit: quæ, cer-
tamine inter tribunos dictatoremque injecto,
perfici non potuerunt (q). Galeria juniorum,

(p) M. del. Gron. Crv. (q) potuerant Gron.

quæ forte prærogativa erat, Q. Fulvium & ^{U. 6. 542.}
 Q. Fabium consules dixerat, eodemque jure ^{de C. 210.}
 vocatæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L.
 Arennii se interposuissent : qui, « neque ma-
 » gistratum continuari satis civile esse, »
 aiebant ; « & multo fœdioris exempli, eum
 » ipsum creari, qui comitia haberet. Itaque,
 » si suum nomen dictator acciperet, se comitiis
 » intercessuros : si aliorum, præterquam ipsius,
 » ratio haberetur, comitiis se moram non
 » facere. » Dictator causam comitorum aucto-
 ritate senatus, plebiscito, exemplis tutabatur.
 « Namque, Cn. Servilio consule, quum C.
 » Flaminius alter consul ad Trasimenum ceci-
 » disse, ex auctoritate Patrum ad plebem
 » latum, plebemque scivisse, ut, quoad bel-
 » lum in Italia esset, ex iis, qui consules
 » fuissent, quos & quoties vellet, reficiendi
 » consules populo jus esset. Exemplumque
 » eam in rem se habere vetus L. Postumii
 » Megelli, qui interrex iis comitiis, quæ
 » ipse habuisset, consul cum C. Junio Bubul-
 » co creatus esset ; recens Q. Fabii, qui sibi
 » continuari consulatum, nisi id bono publico
 » fieret, profecto numquam sivisset » (r). His

(r) sicut Gron.

V. c. 542
a. C. 210.

orationibus quum diu certatum esset, postremo ita inter dictatorem ac tribunos convenit, ut eo, quod censuisset senatus, staretur, Patribus id tempus reipublicæ visum est, ut per veteres, & expertos, bellique peritos imperatores respublica gereretur, Itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fulvius Flaccus quartum. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quinctius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura se abdicavit. Extremo æstatis hujus, classis Punica navium quadraginta cum præfecto Hamilcare in Sardiniam trajecta, Olbientem primo, dein, postquam ibi P. Manlius Vulso prætor cum exercitu adparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum vastavit, & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot subfectique. C. Servilius Pontifex factus in locum T. Otacilii Crassi, Ti. Sempronius Ti. F. Longus augur factus in locum T. Otacilii Crassi. Decemvir item sagris faciendis in locum Ti. Sempronii C. F.

Longi
fectus

& M.

que in

fetti. E

rium P

maxim

consul,

est factu

fecit. S

nec q

diremi

se abd

P. Licin

instaura

Porcius

anea

poris

runt.

VII.

fimo

erat,

venit:

gressus

fecit.

(s)

Longi, Ti. Sempronius Ti. F. Longus sub-
 fectus. M. Marcius rex sacrorum mortuus est,
 & M. Æmilius Papus maximus curio. Ne-
 que in eorum locum sacerdotes eo anno sub-
 fecti. Et censores hic annus habuit L. Vetu-
 rium Philonem & P. Licinium Crassum,
 maximum pontificem, Crassus Licinius nec
 consul, nec prætor antè fuerat, quam censor
 est factus: ex ædilitate gradum ad censuram
 fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt,
 nec quidquam publicæ rei egerunt: mors
 diremit L. Veturii. Inde & Licinius censura
 se abdicavit. Ædiles curules L. Veturius &
 P. Licinius Varus ludos Romanos diem unum
 instaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius & L.
 Porcius Licinus ex multatio argento signa
 ænea ad Cereris dedere: & ludos, pro tem-
 poris ejus copia, magnifici adparatus fece-
 runt.

VII. EXITU anni hujus, die quarto & trice-
 simo, (s) quam ab Tarracone profectus
 erat, C. Lælius legatus Scipionis Romam
 venit: isque, cum agmine captivorum in-
 gressus urbem, magnum concursum hominum
 fecit. Postero die in senatum introductus,

U. c. 542.
a. C. 210.

Lælius
ex
Hispania
Romam
venit.

(s) quarta & tricesima Gron. Crev.

U. c. 542.
a. C. 210. captam Carthaginem, caput Hispaniæ, uno die, receptasque aliquot urbes, quæ defecissent, novasque in societatem adscitas, exposuit. Ex captivis comperta his fere congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerii Messallæ. Maxime movit Patres Hasdrubalis transitus in Italiam, vix Hannibali atque ejus armis subsistentem. Productus & in concionem Lælius eadem edisseruit. Senatus ob res feliciter a P. Scipione gestas supplicationem in unum diem decrevit. C. Lælium primo quoque tempore, cum quibus venerat navibus, redire in Hispaniam jussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli, multis auctoribus, haud nescius, quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint: quod mihi minus simile veri visum est, annum integrum Scipionem nihil gerundo in Hispania consumsisse. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fulvio Flacco quartum consulibus, Idibus Martiis, quo die magistratum inierunt, Italia ambobus provincia decreta; regionibus tamen partitum imperium: Fabius ad Tarentum, Fulvius in Lucanis ac Bruttis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium, Prætores sortiti provincias: C. Hosti-

U. c. 543.
a. C. 209.

Q. Fabio
V. Q. Fulvio IV.
Coss.
Provincia
&
exercitus.

lius Tubulus urbanam, L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia, T. Quinctius Crispinus Capuam, C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per provincias divisi. Fulvio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Lævinus haberet; Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius præfuisset, decretæ. Exercitus urbanus ut in Etruriam succederet: C. Calpurnius eidem præfesset provinciæ exercituique: Capuam exercitumque, quem Q. Fulvius habuisset, T. Quinctius obtineret. C. Hostilius ab C. Lætorio proprætore provinciam exercitumque, qui tum jam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul bene rem gesserat, legiones decretæ. M. Valerio cum L. Cincio (his quoque est enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumque supplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fulvii superessent, iussi. Conquisitos eos, consules in Siciliam miserunt: additaque eadem militiæ ignominia, sub qua Cannenses militabant, quique ex prætoris Cn. Fulvii exercitu, ob similis iram fugæ, missi eo ab senatu fuerant. C. Aurunculeio eadem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Vulso eam provinciam

U. c. 543.
a. C. 209.

*U. c. 543.
a. C. 209.*

obtinerat, decretæ. P. Sulpicio, eadem legione eademque classe Macedoniam obtinere iussu, prorogatum in annum imperium. Triginta quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti iussæ: cetera classe prædatum in Africam, aut ipsum M. Valerium Lavynum trajicere; aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium Messallam. Nec de Hispania quidquam mutatum, nisi quod non in annum Scipioni Silanoque, sed donec revocati ab fenatu forent, prorogatum imperium est. Ita provinciæ exercituumque in eum annum partita imperia.

VIII. INTER majorum rerum curas comitia maximi curionis, quum in locum M. Æmilii sacerdos crearetur, vetus excitaverunt certamen; patriciis negantibus C. Mamiliū Vitulū, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem esse, quia nemo ante eum, nisi ex Patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni adpellati ad fenatum rejecerunt. Senatus populi potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Mamilius Vitulus. Et flaminem Dialem invitum inaugurari coëgit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum. Decemvir sacris faciundis

*C. Mamilius primus
ex plebe
maximus
curio.*

creatus in locum Q. Mucii Scævolaë demortui C. Lætorius. Caussam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bonam vertisset. Ob adolescentiam negligentem luxuriosamque C. Flaccus flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano cognatisque aliis ob eadem vitia invisus. Is, ut animum ejus cura sacrorum & ceremoniarum cepit, ita repente exiit antiquos mores, ut nemo tota (t) juventute haberetur prior, nec probatior primoribus Patrum, suis pariter alienisque, esset. Hujus famæ consensu elatus ad justam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetivit, ut in senatum introiret. Ingressum eum curiam quum L. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos plebis adpellavit flamen. Vetustum jus sacerdotii repetebat: datum id cum toga prætexta, & sella curuli, & flaminio esse. Prætor, non exoletis vetustate annalium exemplis stare jus, sed recentissimæ cujusque consuetudinis usu, volebat: nec patrum, nec avorum memoria Dialem quemquam id jus usurpasse. Tribuni, rem inertia flaminum ob-

U. c. 543.

a. C. 209.

*Flamen
Dialis in-
vitus inau-
guratur C.
Valerius,*

*Jure sacer-
dotii sena-
tum ingre-
ditur.*

(t) *in tota* Gron. Crev.

U. c. 543. literatam ipsis, non sacerdotio, damno fuisse;

a. C. 209.

quum æquum censuissent, ne ipso quidem contra tendente prætore, magno adfensu Patrum plebisque, flaminem in senatum introduxerunt; omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitæ, quam sacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuisse. Consules prius, quam in provincias irent, duas urbanas legiones; in supplementum, quantum opus erat ceteris exercitibus militum, scripserunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius consul C. Fulvio Flacco legato (frater hic consulis erat) in Etruriam dedit ducendum, & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fulviani conquistat (fuere autem ad tria millia trecenti triginta sex) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem jussit, atque ab eo duas legiones & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæc eductæ ex insula legiones minuerunt, nec viribus, nec specie, ejus provinciæ præsidium. Nam quum, præter egregie suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet, Siculos quoque, qui in exercitu Epicidydis aut

*Exercitus
in
Sicilia.*

Pœnorum fuerant, belli peritos viros, milites scripsit. Ea externa auxilia quum singulis Romanis legionibus adjunxisset, duorum speciem exercituum servavit: altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri iussit; altero ipse ceteram insulam tuebatur, divisam quondam Romani Punicique imperii finibus: classe quoque navium septuaginta partita, ut omni ambitu litorum præfidia oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat, ut viseret agros, cultaque ab incultis notaret, & perinde dominos laudaret castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conveheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiva acturus esset, posset præberi.

IX. CETERUM transportati milites in Siciliam (& erant major pars Latini nominis sociorumque) prope magni motus causa fuere: adeo ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent. Fremitus enim inter Latinos sociosque in conciliis ortus: « Decimum annum delectibus, stipendiis exhaustos esse. Quotannis ferme clade magna pugnare. » Alios in acie occidi, alios morbo absumi.

U. c. 543.
a. C. 209.

Fremitus
inter
Latinos
sociosque.

U. c. 543. » Magis perire sibi civem, qui ab Romano
ab C. 20. » miles lectus sit, quam qui a Pœno captus:
 » quippe ab hoste gratis remitti in patriam;
 » ab Romanis extra Italiam in exsilium verius,
 » quam in militiam, ablegari. Octavum jam
 » ibi annum fenescere Cannensem militem,
 » moriturum ante, quam Italia hostis (quippe
 » nunc quum maxime florens viribus) exce-
 » dat. Si veteres milites non redeant in pa-
 » triam, novi legantur, brevi neminem super-
 » futurum. Itaque, quod propediem res ipsa
 » negatura sit, priusquam ad ultimam solitu-
 » dinem atque egestatem perveniant, negan-
 » dum populo Romano esse. Si consentientes
 » in hoc socios videant Romani, profecto de
 » pace cum Carthaginensibus jungenda cogi-
 » turos. Aliter numquam, vivo Hannibale,
 » sine bello Italiam fore. » Hæc acta in con-
 ciliis. Triginta tum coloniæ populi Romani
 erant. Ex iis duodecim, quum omnium lega-
 tiones Romæ essent, negaverunt consulibus,
 esse unde milites pecuniamque darent. Eæ
 fuere Ardea, Nepete, Sutrium, Alba, Car-
 feoli, Cora, Sueffa, Circeii, Setia, Cales,
 Narnia, Interamna. Nova re consules icli,
 quum abstertere eos a tam detestabili consilio

Colonia 12
negant se
daturas
milites
Romanis.

vellent, castigando increpandoque plus, quam
 leniter agendo, profecturos rati, « eos ausos
 » esse consulibus dicere, [aiebant] quod con-
 » fules, in senatu ut pronunciarent, in ani-
 » mum inducere non possent. Non enim de-
 » trectationem eam munerum militiæ, sed
 » apertam defectionem a populo Romano
 » esse. Redirent itaque propere in colonias,
 » &, tamquam integra re, locuti magis, quam
 » ausi, tantum nefas, cum suis consulere;
 » admonerent, non Campanos, neque Ta-
 » rentinos eos esse, sed Romanos; inde oriun-
 » dos, inde in colonias atque in agrum bello
 » captum stirpis augendæ causa missos: quæ
 » liberi parentibus deberent, ea illos Roma-
 » nis debere, si ulla pietas, si memoria an-
 » tiquæ patriæ esset. Consulere igitur de
 » integro. Nam, tum quidem quæ temere
 » agitaissent, ea prodendi imperii Romani,
 » tradendæ Hannibali victoriæ esse.» Quum
 alternis hæc consules diu jactassent, nihil
 moti legati, « neque se, quod domum renun-
 » ciarent, habere, » dixerunt, « neque sena-
 » tum suum, quid novi consuleret, ubi nec
 » miles, qui legeretur, nec pecunia, quæ
 » daretur in stipendium, esset.» Quum obsti-

U. c. 543.

a. C. 207.

*Castigan-
tur a Cos.*

U. c. 543. natos eos viderent consules, rem ad senatum derulerunt : ubi tantus pavor animis omnium est injectus, ut magna pars, « actum » de imperio, » diceret. « Idem alias colonias » facturas ; idem socios consensisse omnes, » ad prodendam Hannibali urbem Romanam. »

X. CONSULES hortari & consolari senatum, & dicere, « Alias colonias in fide atque officio pristino fore, eas quoque ipsas, quæ » officio decessissent, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui (u) » precentur, verecundiam imperii habituras » esse. » Permissum ab senatu iis quum esset, agerent, facerentque, ut e republica ducerent ; perterritatis prius aliarum coloniarum animis, citaverunt legatos, quæsiveruntque ab iis, « ecquid milites ex formula paratos » haberent ? » Pro duodeviginti coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit : « & milites » ex formula paratos esse : & , si pluribus » opus esset, plures duros : & , quidquid » aliud imperaret velletque populus Romanus, » enise facturos. Ad id sibi neque opes deesse, » animum etiam superesse. » Consules, sibi parum videri, præfati, pro merito eorum, sua voce conlaudari eos, nisi universi Patres
(u) qui non Gron. Crev, iis

*Reliquæ in
officio
sunt.*

iis in curia gratias egissent, sequi in senatum
 jufferunt. Senatus, quam poterat honoratiffi-
 mo decreto adlocutus eos, mandat consulibus,
 ut ad populum quoque eos producerent, &
 inter multa alia præclara, quæ ipsis majori-
 busque suis præstitissent, recens etiam me-
 ritum eorum in rempublicam commemora-
 rent. Ne nunc quidem post tot secula fileantur,
 fraudenturve laude sua. Signini fuere,
 & Norbani, Saticulanique, & Brundisini, &
 Fregellani, & Lucerini, & Venufimi, &
 Hadriani, & Firmani, & Ariminenses: &
 ab altero mari, Pontiani, & Pæstani, &
 Cofani: & mediterranei, Beneventani, &
 Æsernini, & Spoletini, (v) & Placentini,
 & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio
 tum imperium populi Romani stetit: iisque
 gratiæ & in senatu, & ad populum actæ.
 Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrecta-
 runt imperium, mentionem fieri Patres vetue-
 runt, neque illos dimitti, neque retineri,
 neque adpellari a consulibus. Ea tacita casti-
 gatio maxime ex dignitate populi Romani
 visa est. Cetera expedientibus, quæ ad bel-
 lum opus erant, consulibus, aurum vicefima-

U. c. 343
a. C. 209

*Aurum
 vicefima-
 rium*

(v) Spoletani Gron. Crev.

Tom. VI.

K

*U. c. 543.
a. C. 269.*

marium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus feryabatur, promi placuit. Prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello & P. Sulpicio proconsulibus, & L. Veturio prætori, qui Galliam provinciam sortitus erat; additumque Fabio consuli centum pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. Cetero usi sunt ad vestimenta præsentis pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua fama ducisque gerebat.

Prodigia-

XI. **PRODIGIA** quoque, priusquam ab urbe consules proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cælo erant signum Jovis, arborque templo propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinuessæ murus portaque. Hæc de cælo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidam auctores erant. Et Romæ intus cellam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priverni satis constabat bovem locutum, volturiumque frequenti foro in tabernam devolasse, & Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac feminam sexu infan-

tem : quos androgynos vulgus (ut pleraque, *U. c. 543. a. C. 209.*) adpellat : & lacte pluiffe, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostiis majoribus procurata, & supplicatio circa omnia pulvinaria, & obsecratio in unum diem indicta : & decretum, ut C. Hostilius prætor ludos Apollini, (x) sicut his annis voti factique erant, voveret faceretque. Per eos dies & censoribus creandis Q. Fulvius consul comitia habuit. Creati censes, ambo qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Hi censes ut agrum Campanum fruendum locarent, ex auctoritate Patrum latum in plebem est, plebesque scivit. Senatus lectionem contentio inter censes de principe legendo tenuit. Sempronii lectio erat : ceterum Cornelius « morem traditum a patribus sequendum » [aiebat,] ut, qui primus censor ex iis, » qui viverent, fuisset, eum principem legerent : » is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, « cui Dii sortem legendi dedissent, » ei jus liberum eosdem dedisse Deos. Se » id suo arbitrio facturum : lectionumque Q.

De legendo principe senatus contentio.

(x) *Apollinis Gron. Crev.*

U. c. 543. » Fabium Maximum, quem tum principem
a. C. 209. » Romanæ civitatis esse, vel Hannibale ju-
 » dice, victurus esset. » Quum diu certatum
 verbis esset, (y) concedente collega, lectus
 a Sempronio princeps in senatu Q. Fabius
 Maximus consul : inde alius lectus fenatus,
 octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Me-
 tellus erat, infamis auctor deserendæ Italiæ
 post Cannensem cladem. In equestribus quo-
 que notis eadem servata causa ; sed erant
 perpauci, quos ea infamia adtingeret. Illis
 omnibus (& multi erant) ademti equi, qui
 Cannensium legionum equites in Sicilia erant.
 Addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præ-
 terita stipendia procederent iis, quæ equo
 publico emeruerant, (z) sed dena stipendia
 equis privatis facerent. Magnum præterea
 numerum eorum conquiverunt, qui equo
 merere deberent : atque ex iis, qui principio
 ejus belli septemdecim annos nati fuerant,
 neque militaverant, omnes ærarios fecerunt.
 Locaverunt inde reficienda, quæ circa forum
 incendio consumta erant, septem tabernas,
 macellum, atrium regium.

*Notati
 Cannenses
 equites.*

(y) *esset verbis Gron. Crev.*

(z) *meruerant Gron.*

LIBER XXVII CAP. XII 149

XII. TRANSACTIS omnibus, quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti. Prior Fulvius prægressus Capuam. Post paucos dies consecutus Fabius; qui & collegam coram obtestatus, & per literas Marcellum, ut quam acerrimo bello detineret Hannibalem, dum ipse Tarentum obpugnaret: ea urbe adempta hosti jam undique pulso, nec ubi consisteret, nec quid fidum respiceret habenti, ne remorandi quidem causam in Italia fore. Rhegium etiam nuncium mittit ad præfectum præsidii, quod ab Lævino consule adversus Bruttios ibi locatum erat, octo millia hominum, pars maxima ab Agathyrna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, raptò vivere hominum adfuetorum. Additi erant Bruttiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Bruttium primum agrum depopulandum duci iussit, inde ad Cauloniam urbem obpugnandam. Imperata non impigre solum, sed etiam avide, exsecuti, direptis fugatisque cultoribus agri, summa vi urbem obpugnabant. Marcellus, & consulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Han-

*U. c. 343.
a. C. 209.*

*Fabius
statuit Ta-
rentum ob-
pugnare.*

*Marcellus
ad Camu-
sium Han-
nibali ob-
currit.*

U. c. 543.
a. C. 209.

*Recedit
Hannibal
sequente
Marcello.*

nibali, quam se, esse, ubi primum in agris pabuli copia fuit, ex hibernis profectus, ad Canusium Hannibali obcurrit. Sollicitabat ad defectionem Canusinos Pœnus. Ceterum, ut adpropinquare Marcellum audivit, castra inde movit. Aperia erat regio, sine ullis ad infidias latebris; itaque in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vestigiis instabat, castraque castris conferebat: &, opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Hannibal, turmatim per equites peditumque jaculatores levia certamina ferens, casum universæ pugnæ non necessarium ducebat. Tractus est tamen ad id, quod vitabat, certamen. Nocte prægressum (a) adsequitur locis planis ac patentibus Marcellus. Castra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita signa conlata, pugnatumque totis copiis: &, quum jam nox instaret, Marte æquo discessum est. Castra, exiguo distantia spatio, raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Hannibal detrectavit certamen, multis verbis adhortatus milites, « Ut, memores Trasimeni Cannarum-

*Prælium
æquo
Marte.*

(a) add. *eum* Gron.

» que, contunderent ferociam hostis. Urguere
 » atque instare eum. Non iter quietos facere,
 » non castra ponere pati, non respirare aut
 » circumspicere. Quotidie simul orientem so-
 » lem & Romanam aciem in campis videndam
 » esse. Si uno proelio haud incruentus abeat,
 » quietius deinde tranquilliusque eum bella-
 » turum. » His iritati adhortationibus, simul-
 que tædio ferociæ hostium quotidie instanti-
 » um laceffentiumque, acriter proelium ineunt.
 Pugnatum amplius duabus horis est. Cedere
 inde ab Romanis dextra alata & extraordinariï
 cœpere. Quod ubi Marcellus vidit, duode-
 vicesimam legionem in primam aciem indu-
 cit. Dum alii trepidi cedunt, alii segniter
 subeunt, turbata tota acies est, dein prorsus
 fusa; &, vincente pudorem metu, terga da-
 bant. Cecidere in pugna fugaque ad duo mil-
 lia & septingenti civium sociorumque: in his
 quatuor Romani centuriones, duo tribuni
 militum, M. Licinius & M. Helvius (b).
 Signa militaria quatuor de ala, prima quæ
 fugit; duo de legione, quæ cedentibus sociis
 successerat, amissa.

*U. c. 543.
 a. C. 209.*

*Alterum
 proelium in
 quo super-
 rior Pæ-
 nus.*

(b) *Fulvius Gron. Crev.*

U. e. 543.
a. C. 209.

*Exercitus
aceriter a
Marcello
inreptus.*

XIII. MARCELLUS, postquam in castra
reditum est, concionem adeo sævam atque
acerbam apud milites habuit, ut prælio, per
diem totum (c) infeliciter tolerato, tristior
iis irati ducis oratio esset. « Diis immortali-
» bus, ut in tali re, laudes gratesque, [in-
» quit] ago, quod victor hostis, cum tanto
» pavore incidentibus vobis in vallum por-
» tasque, non ipsa castra est adgressus. De-
» seruissetis profecto eodem terrore castra,
» quo omisistis pugnam. Qui pavor hic, qui
» terror, quæ repente, qui, & cum quibus
» pugnaretis, oblivio animos cepit? Nempe
» iidem sunt hi hostes, quos vincendo &
» victos sequendo priorem ætatem absum-
» sistis; quibus dies noctesque fugientibus
» per hos dies institistis; quos levibus præliis
» fatigastis; quos hesterno die nec iter fa-
» cere, nec castra ponere passi estis. Omitto
» ea, quibus gloriari potestis: cuius & ipsius
» pudere ac pœnitere vos oportet, referam.
» Nempe, æquis manibus hesterno (d) die
» diremistis pugnam. Quid hæc nox, quid
» hic (e) dies adtulit? Vestræ his copiæ in-

(c) totam Gron. Crev.

(d) hesternæ Gron.

(e) hæc Gron. Crev.

» minutæ sunt, an illorum auctæ? Non equi-
 » dem mihi cum exercitu meo loqui videor,
 » nec cum Romanis militibus. Corpora tan-
 » tum atque arma eadem sunt. An, si eosdem
 » animos habuissetis, terga vestra vidisset
 » hostis? signa alicui manipulo aut cohorti
 » abstulisset? Adhuc cæsis Romanis legioni-
 » bus gloriabatur. Vos illi hodierno die pri-
 » mum fugati exercitus dedistis decus.» Cla-
 » mor inde ortus, ut veniam ejus diei daret;
 » ubi vellet, deinde experiretur militum suo-
 » rum animos. «Ego vero experiar, [inquit]
 » milites: & vos crastino (f) die in aciem
 » educam, ut victores potius, quam victi,
 » veniam impetretis, quam petitis.» Cohor-
 » tibus, quæ signa amiserant, hordeum dari
 » iussit: centurionesque manipulorum, quo-
 » rum signa amissa fuerant, destrixis (g) gla-
 » diis discinctos destituit; &, ut postero die
 » omnes, equites, pedites, (h) armati adessent,
 » edixit. Ita concio dimissa fatentium, jure ac
 » merito sese increpitos; neque illo die virum
 » quemquam in acie Romana fuisse, præter

(f) *crastina* Gron.

(g) *distrixis* Gron.

(h) *pedites equitesque* Gron. Crev.

U. c. 543. unum ducem; cui aut morte satisfaciendum,
a. C. 209. aut egregia victoria, esset. Postero die ornati
 armatique (i) ad edictum aderant. Impera-
 tor eos conlaudat, pronunciatque, « a qui-
 » bus orta pridie fuga esset, cohortesque,
 » quæ signa amisissent, se in primam aciem
 » inducturum. Edicere jam sese, omnibus
 » pugnandum ac vincendum esse: & adniten-
 » dum singulis universisque, ne prius hester-
 » næ fugæ, quam hodiernæ victoriæ, fama
 » Romam perveniat. » Inde cibo corpora
 firmare iussi, ut, si longior pugna esset (k),
 viribus subficerent. Ubi omnia dicta factaque
 sunt, quibus excitarentur animi militum, in
 aciem procedunt.

*Tertium
 pralium.*

XIV. QUOD ubi Hannibali nunciatum est:
 « Cum eo nimirum, [inquit] hoste res est,
 » qui nec bonam, nec malam ferre fortunam
 » potest. Seu vicit, ferociter instat victis:
 » seu victus est, instaurat cum victoribus cer-
 » tamen. » Signa inde canere iussit, copias
 educit. Pugnatum utrimque aliquanto, quam
 pridie, acrius est: Pœnis ad obtinendum
 hesternum decus adnitentibus, Romanis ad

(i) *armati ornatique Gron. Crev.*

(k) *esset pugna Gron. Crev.*

dementem
 nis, & co
 prima acie
 deatro corn
 & C. Claudiu
 erant: Marce
 ellisque præ
 Hispani prim
 roboris in on
 du pugna ef
 mam aciem
 res tumultu
 turbantur
 catis, par
 erant, nud
 que fuga
 tribunos m
 manipulum
 ubi maxim
 faciebant,
 lere omnia
 in tanta corp
 Sed ut non
 quorum ve
 genus mo
 avertere.

demendam ignominiam. Sinistra ala ab Romanis, & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant, & legio vicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem, hortator testisque præsens, firmabat. Ab Hannibale Hispani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Quum anceps diu pugna esset, Hannibal elephantos in primam aciem induci iussit: si quem injicere ea res tumultum ac pavorem posset. Et primo turbarunt signa ordinesque: & partim occulcatis, partim dissipatis terrore, qui circa erant, nudaverant una parte aciem. Latiusque fuga manasset, ni C. Decimius Flavius tribunus militum, signo adrepto primi hastati, manipulum ejus signi se sequi iussisset. Duxit, ubi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant, pilaque in eas conjici iussit. Hæfere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. Sed ut non omnes vulnerati sunt; ita, in quorum tergis infixæ steterè pila, (ut est genus anceps) in fugam versi etiam integros avertere. Tum jam non unus manipulus, sed

*U. c. 543.
a. C. 209.*

*Elephantii
aciem
Rom turbant.*

Fugantur.

V. c. 543. pro se quisque miles, qui modo adsequi agmen
a. C. 209. fugientium elephantorum poterat, pila con-
 jicere. Eo magis ruere in suos belluæ; tan-
 toque majorem stragem edere, quam inter
 hostes ediderant, quanto acrius pavor con-
 sternatam agit, quam infidentis magistri im-
 perio regitur. In perturbatam transcursu bel-
 luarum aciem signa inferunt Romani pedites
 & haud magno certamine dissipatos trepi-
 dantesque avertunt. Tum in fugientes equi-
 tatum inmittit Marcellus, nec ante finis se-
 quendi est factus, quam in castra paventes
 compulsi sunt. Nam super alia, quæ terrorem
 trepidationemque facerent, elephanti quoque
 duo in ipsa porta conruerant, coactique erant
 milites per fossam vallumque ruere in castra.
 Ibi maxima hostium cædes facta: cæsa ad octo
 millia hominum, quinque elephanti. Nec
 Romanis incruenta victoria fuit. Mille ferme
 & septingenti de duabus legionibus, & so-
 ciorum supra mille & trecentos occisi: vul-
 nerati permulti civium sociorumque. Hanni-
 bal nocte proxima castra movit. Cupientem
 insequi Marcellum prohibuit multitudo fau-
 ciorum.

*Vincit
 Marcellus.*

*Retrocedit
 Hannibal.*

LIBER
 XV. SECTA
 agmen, mili
 ties Hannibal
 & ad Q. Fabiu
 cni, & Volcan
 Hannibal, qu
 dicitur sese, cl
 reborum tant
 prateritum, ac
 venie facta est
 fratres, longe
 dem, qua da
 deditiois per
 sul oppidum
 vi cepit. Ibi
 capta, & ce
 Tarentum pro
 posuit castra.
 commearibus
 bus onerat adp
 dorum, part
 nihilum tolera
 quoque, non cas
 ut alii machina
 (1) Fulgentius
 (2) Salustianus

XV. SPECULATORES, qui prosequerentur *U. c. 543.*
 agmen, missi, postero die retulerunt, Brut- *a. C. 209.*
 tios Hannibalem petere. Iisdem fere diebus *Deseritur*
 & ad Q. Fulvium consulem Hirpini, & Lu- *ab Hirpi-*
 cani, & Volcentes (1), traditis præfidiis *nis.*
 Hannibalis, quæ in urbibus habebant, dedi-
 derunt sese; clementerque a consule, cum
 verborum tantum castigatione ob errorem
 præteritum, accepti. Et Bruttis similis spes
 veniæ facta est: quum ab iis Vibius & Pactius
 fratres, longe nobilissimi gentis ejus, eam-
 dem, quæ data Lucanis erat, conditionem
 deditiois petentes venissent. Q. Fabius con-
 sul oppidum in Salentinis (m) Manduriam
 vi cepit. Ibi ad quatuor millia hominum
 capta, & ceteræ prædæ aliquantum. Inde
 Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus
 posuit castra. Naves, quas Livius tutandis
 com meatibus habuerat, partim machinationi-
 bus onerat adparatuque mœnium obpugnandorum,
 partim tormentis & faxis omnique
 missilium telorum genere instruit, onerarias
 quoque, non eas solum, quæ remis agerentur;
 ut alii machinas scilasque ad muros ferrent,

*Fabius
 Tarentum
 obpugnat.*

(1) *Volcentes* Gron. *Crev.*

(m) *Salentinis* Gron.

U. c. 543.
a. C. 209.

alii procul ex navibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naves, ab aperto mari ut urbem adgrederentur, instructæ paratæque sunt. Et erat liberum mare, classe Punica, quum Philippus obpugnare Ætolos pararet, Corceyram transmissa. In Bruttis interim Caulonis obpugnatores, sub adventum Hannibalis, ne obprimerentur, in tumultum, a præsentî inpetu tutum (n), se recepere. Fabium, Tarentum obsidentem, leve dictu momentum ad rem ingentem potiundam adjuvit. Præsidium Bruttiorum datum ab Hannibale Tarentini habebant. Ejus præsidii præfectus deperibat amore mulierculæ, cujus frater in exercitu Fabii consulis erat. Is, certior literis sororis factus de nova consuetudine advenæ, locupletis, atque inter populares tam honorati, spem nactus per fororẽ quolibet inPELLI amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ quum haud vana cogitatio visa esset, pro perfuga jussus Tarentum transire, ac per sororem præfecto conciliatus, primo occulte animum ejus tentando, dein, satis explorata levitate, blanditiis muliebribus perpulit eum ad pro-

Tarentum
proditiõne
captum.

(n) tutum ad cetera inopem se recepere Gron. Crev.

ditionem custodiæ loci, cui præpositus erat. *U. c. 543.*
a. C. 209.
 Ubi & ratio agendæ rei, & tempus convenit, miles, nocte per intervalla stationum clam ex urbe emissus, ea, quæ acta erant, quæque ut agerentur, convenerat, ad consulem refert. Fabius vigilia prima, dato signo iis, qui in arce erant, quique custodiam portus habebant, ipse circuito portu ab regione urbis in orientem versa occultus confedit. Canere inde tubæ simul ab arce, simul a portu & ab navibus, quæ ab aperto mari adpulsæ erant; clamorque undique cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus antea classis fuerat, forte illo loco præpositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, ut captæ urbis interdum excitaretur clamor, veritus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, signaque inferret, præsidium ad arcem, unde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius, quum & (o) ex temporis spatio & ex silentio ipso (quod ubi paullo ante strepebant excitantes vocan-

(o) & del. *Gron.*

U. c. 543. tesque ad arma, inde nulla accidebat vox)
a. C. 209. deductas custodias sensisset; ferri scalas ad
 eam partem muri, qua Bruttiorum cohortem
 præsidium agitare proditiōis conciliator nunciaverat, jubet. Ea primum est captus murus, adjuvantibus recipientibusque Bruttiis: & transensum in urbem est. Inde & proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum, clamore sublato, sub ortum ferme lucis, nullo obvio armato, in forum perveniunt: omnesque undique, qui ad arcem portumque pugnabant, in se convertunt.

Fugna in foro.

XVI. PRÆLIUM in aditu fori majore inpetu, quam perseverantia, commissum est. Non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur, pilis tantum coniectis, prius pene, quam confererent manus, terga dederunt, dilapsique per nota urbis itinera in suas amicorumque domos. Duo ex ducibus Nico & Democrates fortiter pugnantes cecidere. Philomenus (p), qui proditiōis ad Hannibalem auctor fuerat, quum citato equo ex prælio avectus esset; vagus paullo post equus errans per urbem cognitus; corpus nusquam
 (p) *Philomenus* Gron. Crev. inven-

Multi passim occisi.

LIBER I
 inventum est. Co
 apertum et
 autem, præsi
 memoratiōe p
 venientem ad
 et. Alii autem p
 jarmes, cæli
 usque pariet
 ricti, seu per
 isto ostio, se
 vi potius atque
 deretur) ext
 diripiendū
 servitium cap
 is ingens fact
 eria (r) millia
 prope ut Syrac
 Sed majore
 nuit Fabius, q
 gant scribit, q
 gentis magnitud
 habitū in modū
 vras Tarentin
 inde, quæ utem
 (r) illi
 (r) spon
 Ton. VI.

inventum est. Creditum vulgo est, in puteum *U. c. 543.*
 apertum ex equo præcipitasse. Carthalonem *a. C. 209.*
 autem, præfectum præsidii Punici, cum com-
 memoracione paterni hospitii, positis armis,
 venientem ad consulem, miles obvius obrun-
 cat. Alii alios passim sine discrimine armatos,
 inermes, cædunt, Carthaginieneses Tarenti-
 nosque pariter. Bruttii quoque multi (q) in-
 terfecti, seu per errorem, seu vetere in eos
 infito odio, seu ad prodicionis famam (ut
 vi potius atque armis captum Tarentum vi-
 deretur) exstinguendam. Tum ab cæde ad
 diripiendam urbem discursum. Millia triginta
 servilium capitum dicuntur capti : argenti
 vis ingens facti signatique : auri octoginta
 tria (r) millia pondo : signa tabulæque,
 prope ut Syracusarum ornamenta æquaverint.
 Sed majore animo generis ejus præda absti-
 nuit Fabius, quam Marcellus; qui interro-
 ganti scribæ, quid fieri signis vellet, (in-
 gentis magnitudinis Dii sunt, suo quisque
 habitu in modum pugnantium formati) « Deos
 iratos Tarentinis relinqui » jussit. Murus
 inde, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus

(q) add. *passim* Gron. Crev.

(r) *septem* Gron. Crev.

U. e. 543.
a. C. 209.

*Adcurrit
Hannibal,
serum post
urbem cap-
tam auxi-
lium.*

est ac disiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Hannibal iis, qui Cauloniam obsidebant, in deditionem acceptis, audita obpugnatione Tarenti, dies noctesque cursim agmine acto, quum, festinans ad opem ferendam, captam urbem audisset; « Et Romani [inquit] suum » Hannibalem habent. Eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. » Ne tamen fugientis modo convertisse agmen videretur, quo constituerat loco, quinque millia ferme ab urbe posuit castra. Ibi paucos moratus dies, Metapontum sese recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum ejus civitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, inpunita iis priora fore, si Metapontum ei cum præsidio Punico prodidissent. Fabius, vera, quæ adferrent, esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, constituit: literasque ad principes dedit, quæ ad Hannibalem delatæ sunt. Enimvero lætus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo invictus fuisset, haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicianti prius, quam egrederetur ab Tarento, aves semel atque iterum non addixerunt. Hostia quoque cæsa consulenti Deos aruspex, cavendum a

fraude hostili & ab insidiis, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non venerat diem, remissi, ut cunctantem hortarentur, repente comprehensi, metu gravioris quæstionis, detegunt infidias.

XVII. ÆSTATIS ejus principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania quum hiemem totam reconciliandis barbarorum animis, partim donis, partim remissione obsidum captivorumque, absumsisset; Edefco ad eum; clarus inter duces Hispanos, venit. Erant conjux liberique ejus apud Romanos. Sed præter eam causam etiam velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem averterat ad Romanum a Punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioque fuit, haud dubie omnis Hispaniæ principibus, cum omni popularium manu, relicto Hasdrubale, secedendi in imminentes castris ejus tumulos, unde per continentia juga tutus receptus ad Romanos esset. Hasdrubal, quum hostium res tantis (s) auferere incrementis cerneret, suas imminui, ac fore, ut, nisi audendo aliquid moveret, qua cœpissent, fluerent, dimicare quam primum

U. c. 543.
a. C. 209.

Hispaniæ
res
Romanis
secundæ.

(s) tacilis Gron.

*U. c. 543.
a. C. 209.*

statuit. Scipio avidior etiam certaminis erat, quum a spe, quam successus rerum augebat, tum quod prius, quam jungerentur hostium exercitus, cum uno dimicare duce exercituque, quam simul cum universis, malebat. Ceterum, etiam, si cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. Nam quum videret, nullum esse navium usum, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus Punicis erat, subductis navibus Tarracone, navales socios terrestribus copiis addidit. Et armorum adfatim erat captorum Carthagine, & quæ post captam eam fecerat, tanto opificum numero incluso. Cum iis copiis Scipio, veris principio ab Tarracone egressus, (jam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo nihil majoris rei motum volebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cujusque populi fines transiret, prosequentibus excipientibusque sociis, Indibilis & Mandonius cum suis copiis obcurrerunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolide incauteque, sed potius cum verecunda gravitate, propiorque excusanti transitionem ut necessariam, quam glorianti eam velut primam occasionem raptam (1).

(1) ea velut ad primam occasionem rapta. Gron. Crev.

*Indibilis
& Mandonius ad
Rom. deficiunt.*

« Scire enim se , transfugæ nomen execrâ-
 » bile veteribus fociis , novis suspectum esse.
 » Neque eum se reprehendere morem homi-
 » num , si tamen anceps odium causa , non
 » nomen , faciat. » Merita inde sua in duces
 Carthaginienes commemoravit , avaritiam
 contra eorum , superbiamque , & omnis ge-
 neris injurias in se atque populares. « Itaque
 » corpus dumtaxat suum ad id tempus apud
 » eos fuisse : animum jam pridem ibi esse ,
 » ubi jus ac fas crederent coli. Ad Deos
 » quoque confugere supplices , qui nequeant
 » hominum vim atque injurias , pati. Se id
 » Scipionem orare , ut transitio sibi nec
 » fraudi apud eum , nec honori sit. Quales ex
 » hac die experiundo cognovit , perinde operæ
 » eorum pretium faceret. » Ita prorsus respon-
 det facturum Romanus : nec pro transfugis
 habiturum , qui non duxerint societatem ra-
 tam , ubi nec divini quidquam , nec humani
 sanctum esset. Productæ deinde in conspectum
 iis conjuges liberique lacrimantibus gaudio
 redduntur ; atque eo die in hospitium abducti.
 Postero die foedere accepta fides ; dimissique
 ad copias adducendas. Iisdem deinde castris (u)

(u) in castris Gron.

V. c. 543.
 a. C. 209.

U. e. 543. tendebant, donec ducibus iis ad hostem per-
a. C. 209. ventum est.

*Ad Haf-
 drubalem
 contendit
 Scipio.*

XVIII. PROXIMUS Carthaginensium exer-
 citus Hasdrubalis prope urbem Bæculam erat.
 Pro castris equitum stationes habebat. In eas
 velites antesignanique, & qui primi agminis
 erant, advenientes ex itinere, priusquam
 castris locum caperent, adeo contemtim in-
 petum fecerunt, ut facile adpareret, quid
 utrique parti animorum esset. In castra tre-
 pida fuga compulsi equites sunt: signaque
 Romana portis prope ipsis inlata. Atque illo
 quidem die, iniritatis tantum ad certamen
 animis, castra Romani posuerunt. Nocte Has-
 drubal in tumultum copias recipit, plano campo
 in summo patentem: fluvijs ab tergo; ante
 circaque velut ripa præceps oram ejus om-
 nem cingebat. Suberat & altera inferior sub-
 missa fastigio planities. Eam quoque altera
 crepido haud facilius in adscensum ambibat.
 In hunc inferiorem campum postero die Has-
 drubal, postquam stantem pro castris hostium
 aciem vidit, equites Numidas, leviumque
 armorum Baliares, & Afros demisit. Scipio,
 circumvectus ordines signaque, ostendebat,
 « hostem, prædamnata spe æquo dimicandi

*Milites
 hortatur.*

in campo, ca

in non viri

in spectu. Sed

in gnam, qua

in Nec tumul

in quidem ar

in ritudines,

in præcipit

in Eam quo

in Cohortesq

in vallis, p

in alteram,

in tumuli ob

in tos, qui p

in ad levem

in cilio, du

in quam vi

in ictum v

in ris vis

in saxa,

in missili

in lum,

in tis. C

in erat,

in adfuer

» campo, captantem tumulos, loci fiducia, *U. 4. 543.*
 » non virtutis armorumque, stare in con- *a. C. 209.*
 » spectu. Sed altiora moenia habuisse Cartha-
 » ginem, quæ transcendisset miles Romanus.
 » Nec tumulos, nec arcem, ne (x) mare
 » quidem armis obtituisse suis. Ad id fore al-
 » titudines, quas cepissent hostes, ut per
 » præcipitia & prærupta salientes fugerent.
 » Eam quoque se illis fugam clausurum. »
 Cohortesque duas, alteram tenere fauces
 vallis, per quam deferretur amnis, jubet;
 alteram, viam infidere, quæ ab urbe per
 tumuli obliqua in agros ferret. Ipse expedi-
 tos, qui pridie stationes hostium pepulerant,
 ad levem armaturam, infimo stantem super-
 cilio, ducit. Per aspreta primo, nihil aliud
 quam via inpediti, iere. Deinde, ut sub
 ictum venerunt, telorum primo omnis gene-
 ris vis ingens effusa est in eos: ipsi contra,
 faxes, quæ locus strata passim, omnia ferme
 missilia, præbet, ingerere, non milites so-
 lum, sed etiam turba calorum inmixta arma-
 tis. Ceterum, quamquam adscensus difficilis
 erat, & prope obruebantur telis faxisque,
 adfuetudine tamen succedendi muros, & per-

*Adgredi-
tur hostem.*

(x) nec Gron.

U. c. 543.
a. C. 209.

tinacia animi, subierunt primi. Qui, simul
cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consiste-
rent gradu, levem & concursatorem hostem,
atque intervallo tutum, quum procul missili-
bus pugna eluditur, instabilem eundem ad
cominus conferendas manus, expulerunt loco,
& cum cæde magna in aciem altiori super-
stantem tumulo inpegere. Inde Scipio, iussis
adversus mediam evadere aciem victoribus,
ceteras copias cum Lælio dividit; atque eum
parte dextra tumuli circumire, donec mollior-
is adscensus viam inveniret, jubet. Ipse ab
læva, circuitu haud magno, in transversos
hostes incurrit. Inde primo turbata acies est,
dum ad circumsonantem undique clamorem
flectere cornua & obvertere ordines volunt.
Hoc tumultu & Lælius subiit; &, dum pe-
dem referunt, ne ab tergo vulnerarentur,
laxata prima acies, locusque ad evadendum
& mediis datus est; qui per tam iniquum
locum, stantibus integris ordinibus, elephan-
tisque ante signa locatis, numquam evasif-
sent. Quum ab omni parte cædes fieret (y),
Scipio, qui lævo cornu in dextrum incur-
rerat, maxime in nuda hostium latera pugna-

Et vincit.

(y) fierent Gron.

bat. Et jam ne fugæ quidem patebat locus. *U. c. 543.*
 Nam & stationes utrimque Romanæ dextra *a. C. 209.*
 lævaque infederant vias : & portam castro-
 rum ducis principumque fuga clauferat ; addi-
 ta trepidatione elephantorum , quos territos
 æque atque hostes timebant. Cæsa igitur ad
 octo millia hominum.

XIX. HASDRUBAL jam ante , quam dimi-
 caret , pecunia rapta , elephantisque præmif-
 sis , quam plurimos poterat de fuga excipiens ,
 præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit.
 Scipio , castris hostium potitus , quum præter
 libera capita omnem prædam militibus con-
 cessisset , in recensendis captivis decem millia
 peditum , duo millia equitum invenit. Ex iis
 Hispanos sine pretio omnes domum dimisit :
 Afros vendere quæstorem iussit. Circumfusa
 inde multitudo Hispanorum , & ante dedito-
 rum , & pridie captorum , regem eum ingenti
 consensu adpellavit. Tum Scipio , silentio per
 præconem facto , « sibi maximum nomen im-
 » peratoris esse , » dixit , « quo se milites sui
 » adpellassent. Regium nomen alibi magnum ,
 » Romæ intolerabile esse. Regalem animum
 » in se esse , si id in hominis ingenio amplissi-
 » mum ducerent , tacite judicarent ; vocis usur-

*Præda &
 captivi.*

*Scipio se
 vetat re-
 gem adpel-
 lari.*

U. c. 543.
a. C. 209.

» patione abstinere. » Sensere etiam barbari
magnitudinem animi; cujus miraculo nominis
alii mortales stupere, id ex tam alto fasti-
gio adspersantis. Dona inde regulis principi-
busque Hispanorum divisa, & ex magna copia
captorum equorum trecentos, quos vellet,
eligere Indibilem iussit. Quum Afros vende-
ret iussu imperatoris quæstor, puerum adul-
tum inter eos forma insigni, quum audisset
regii generis esse, ad Scipionem misit. Quem
quum percunctaretur Scipio, « quis, & cujas,
» & cur id ætatis in castris fuisset? Numi-
» dam esse, [ait] Maffivam populares vocare.
» Orbum a patre relictum (z), apud mater-
» num avum Galam, regem Numidarum,
» educatum (a), cum avunculo Masinissa, qui
» nuper cum equitatu subsidio Carthaginien-
» sibus venisset, in Hispaniam trajecisse. Pro-
» hibitum propter ætatem a Masinissa, num-
» quam ante prælium iniisse. Eo die, quo
» pugnatum cum Romanis esset, incio avun-
» culo, clam armis equoque sumto, in aciem
» exisse: ibi, prolapsa equo effusum in præ-
» ceptis, captum ab Romanis esse. » Scipio,

Maffiva
Numida.

(z) relictum l. factum Gron.

(a) educatum Gron.

LIBER
quum adve-
tribunali a-
se in prætorio
terrogat, « ve-
Quum, effusi-
» ro, diceret
tunicam lato
ærea fibula,
isque profe-
misit.

XX. De
auctoribus
balem con-
ne Mago a
copias, præ-
næum missi-
dis in fide-
cis post
quum Sc-
Castulon-
filius &
Hispania
male gest-
exsequen-
conferen-

(b) p-

quum adseruari Numidam iussisset, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. Inde, quum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, « velletne ad Masinissam reverti? » Quum, effusus gaudio lacrimis, « cupere vellet, » ro, diceret; tum puero anulum aureum, tunicam lato clavo, cum Hispano sagulo & aurea fibula, equumque ornatum donat, iustisque profequi, quoad vellet, equitibus dimisit.

U. c. 543.
a. C. 209.

*Remittitur
a Scipione
ad avuncu-
lum Masinissam.*

XX. DE bello inde consilium habitum. Et, auctoribus quibusdam, ut confestim Hasdrubalem consequeretur (b), anceps id ratus, ne Mago atque Hasdrubal cum eo jungerent copias, præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipendis in fidem Hispaniæ populis absumsit. Paucis post prælium factum ad Bæculam diebus, quum Scipio, rediens jam Tarraconem, saltu Castulonensi excessisset; Hasdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex ulteriore Hispania ad Hasdrubalem venere, ferum post male gestam rem auxilium; consilio in cetera exsequenda belli haud parum obportuni. Ibi conferentibus, quid in cuiusque provinciæ

Hasdrubali A. F. se conjungunt Hasdrubal G. F. & Mago.

(b) *persequeretur Gron. Crev.*

U. c. 543.
a. C. 209.

regione animorum Hispanis esset, unus Hasdrubal Gisgonis, ultimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginien- sibus satis fidam, censebat. Inter Hasdrubalem alterum & Magonem constabat, « beneficiis » Scipionis occupatos omnium animos publice » privatimque esse : nec transitionibus finem » ante fore, quam omnes Hispani milites aut » in ultima Hispaniæ amoti, aut traducti in » Galliam forent. Itaque, etiamsi senatus » Carthaginensium non censuisset, eundem » tamen Hasdrubali fuisse in Italiam, ubi belli » caput rerumque summa esset; simul, ut » Hispanos omnes procul ab nomine Scipio- » nis ex Hispania abduceret. Exercitum ejus, » cum transitionibus, tum adverso prælio » inminutum, Hispanis repleti militibus. Et » Magonem, Hasdrubali, Gisgonis filio, tradi- » to exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad » conducenda mercede auxilia in Baliares » trajicere. Hasdrubalem Gisgonis cum exer- » citu penitus in Lusitaniam abire, nec cum » Romanis manus conferere. Masinissæ ex » omni equitatu, quod roboris esset, tria mil- » lia equitum expleri; eumque vagum per

*Panorum
consilia.*

»citeriorem Hispaniam sociis opem ferre, *U. c. 543.*
 »hostium oppida atque agros populari.» His *a. C. 209.*
 decretis, ad exsequenda, quæ statuerant, duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fabio Tarentum captum astu magis, quam virtute, gloriæ tamen esse. Fulvii fenescere fama. Marcellus etiam adverso rumore esse, super quam quod primo male pugnaverit, quia, vagante per Italiam Hannibale, media æstate Venusiam in testa milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is jam a prima pugna, quæ adversa fuerat, assiduis concionibus infamem invifumque plebei Claudium fecerat, & jam de imperio abrogando ejus agebat: quum tamen necessarii Claudii obtinuerunt, ut, relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam rediret ad purganda ea, quæ inimici decernerent; nec de imperio ejus abrogando, absente ipso, ageretur. Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fulvius consul comitiorum causa Romam venit.

XXI. ACTUM de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisque & omnium ordinum. Accusavitque tribunus

U. c. 543.
a. C. 209.

Accusatur
Marcel-
lus.

Absolvitur
& Cos.
creatur.

plebis, non Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. « Fraude eorum & cunctatione » fieri, ut Hannibal decimum jam annum Italiam provinciam habeat : diutius ibi, quam » Carthagine, vixerit. Habere fructum imperii prorogati Marcello populum Romanum : » his cæsum exercitum ejus æstiva Venusiæ » sub tectis agere. » Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, ut non rogatio solum de imperio ejus abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quinctius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Dives, pontifex maximus, P. Licinius Varus, Sex. Julius Cæsar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus sollicita civitas de Etruriæ defectione fuit. Principium ejus rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam provinciam pro prætore (c) obtinebat. Itaque confestim eo missus Marcellus, consul designatus, qui rem inspiceret, ac, si digna videretur, exercitu adcito, bellum ex Apulia in Etruriam transferret. Eo metu

(c) *proprator* Gron. Crev.

compressi Etrusci quieverunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis responsum ab senatu est, ut redirent, quum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebei eo anno in singulos dies instaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Caudinus & Ser. Sulpicius Galba: plebei C. Servilius & Q. Cæcilius Metellus. Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse; quod patrem ejus, quem triumvirum agrarium occisum a Boiis circa Mutinam esse opinio per decem annos fuerat, vivere, atque in hostium potestate esse, satis constabat.

XXII. UNDECIMO anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (ut numeretur consulatus, quem vitio creatus non gessit) & T. Quintiſius Crispinus. Utrifque consulibus (*d*) Italia decreta provincia est, & duo consulares (*e*) prioris anni exercitus : tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat : ita ut ex tribus eligerent duo (*f*), quos vellent; tertius ei tradere-

U. c. 543.
a. C. 207.

U. c. 544.
a. C. 208.

M. Claudio V. T.
Quintilio
Coss.
Provincia-
rum
divisio.

(*d*) *Utrifque consulum Gron. Crev.*

(*e*) *Consulum Gron. Crev.*

(*f*) *duos Gron. Crev.*

V. c. 544.
a. C. 208. tur, cui Tarentum & Sallentini provincia
evenisset. Ceteræ provinciæ ita divisæ præ-
toribus. P. Licinio Varo urbana, P. Licinio
Crasso pontifici maximo peregrina, & quo
senatus censuisset; Sex. Julio Cæsari Sicilia,
Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum
imperium in annum est Q. Fulvio Flacco,
ut provinciam Capuam, quæ T. Quindii
prætoris fuerat, cum una legione obtineret:
prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, ut
pro prætore (g) in Etruriam ad duas legio-
nes succederet C. Calpurnio: prorogatum &
L. Veturio Philoni est, ut pro prætore (g)
Galliam eandem provinciam cum iisdem dua-
bus legionibus obtineret, quibus prætor
obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in
C. Arunculeio decretum ab senatu, latumque
de prorogando imperio ad populum est, qui
prætor Sardiniam provinciam cum duabus
legionibus obtinuerat. Additæ ei ad præsidium
provinciæ quinquaginta naves (h), quas P.
Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni,
& M. Silano suæ Hispaniæ, sui que exerci-
tus in annum decreti. Scipio ex octoginta
navibus,

(g) *proprætor* Gron. Crev.

(h) *naves l. longæ naves* Gron. Crev.

navibus, quas aut secum ex Italia adductas aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus: quia fama erat, magnum navalem adparatum eo anno Carthagine esse; ducentis navibus omnem oram Italiae, Siciliaeque, ac Sardiniae impleturos. Et in Sicilia ita divisa res est. Sex Caesari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius Laevinus (ei quoque enim prorogatum imperium est) classem, quae ad Siciliam erat, navium septuaginta obtineret. Adderet eo triginta naves, quae ad Tarentum priore anno fuerant. Cum ea centum navium classe, si videretur ei, praedatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpicio, ut eadem classe Macedoniam Graeciamque provinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus, quae ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, scriberent consules, permissum. Una & viginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo praetori urbis negotium datum, « ut naves Ionas triginta veteres reficeret, quae Ostiae erant, & viginti novas naves sociis navibus inpleret: ut quinquaginta navium

U. c. 544.
a. C. 208.

Legiones
210

U. c. 544.
a. C. 208.

» classe oram maris vicinam urbi Romanæ
» tueri posset. » C. Calpurnius vetitus ab
Arretio movere exercitum, nisi quum suc-
cessor venisset. Idem & Tubulo imperatum,
ut inde præcipue caveret, ne qua nova con-
silia caperentur.

XXIII. PRÆTORES in provincias profecti.

Prodigia.

Consules religio tenebat, quod, prodigiis
aliquot nunciatis, non facile litabant. Et ex
Campania nunciata erant, Capuæ duas ædes,
Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot de
cælo tacta. Cumis (adeo minimis etiam re-
bus prava religio inferit Deos) mures in æde
Jovis aurum rosisse. Casini examen apium
ingens in foro confedisit. Et Ostiæ murum
portamque de cælo tactam. Cære vulturium
volasse in ædem Jovis. Volfiniis sanguine
lacum manasse. Horum prodigiorum causa
diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot
hostiæ majores sine litatione cæsæ, diuque
non inpetrata pax Deum. In capita consulum,
republica incolumi, exitiabilis prodigiorum
eventus vertit. Ludi Apollinares, Q. Fulvio,
Ap. Claudio consulibus, a P. Cornelio Sulla
prætores urbis primum facti erant. Inde om-
nes deinceps prætores urbani fecerant : sed

*Vix procu-
rata,*

in unum annum vovebant, dieque incerta faciebant. Eo anno pestilentia gravis incidit in urbem agrosque : quæ tamen magis in longos morbos, quam in perniciales, evasit. Ejus pestilentia causa & supplicatum percompita tota urbe est, & P. Licinius Varus prætor urbis legem ferre ad populum iussus; ut hi ludi in perpetuum in statam diem voverentur. Ipse (i) primus ita vovit, fecitque ante diem tertium Nonas Quintiles. Is dies deinde sollempnis servatus.

XXIV. DE Arretinis & fama in dies gravior, & cura crescere Patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere : &, cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus. Qui ut advenit, extemplo Hostilius legionem unam, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre iussit, præsidiaque locis idoneis disposuit, tum in foro civitatis senatoribus obsides imperavit. Quum senatus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit. Inde portas custodire iussi tribuni

(i) Itaque ipse Græcis

U. c. 544
a. C. 208

Pestilentia

Ludi
Apollinæ
res in per
petuum
voti.

Arretini
obsides dæ
re coacti.

*U. c. 544.
a. C. 208.*

*Suspecti
Etrusci.*

militum, præfectique socium, & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id feignius negligentiusque factum. Septem principes senatus, priusquam custodiae in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaserunt. Postero die luce prima, quum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaque eorum venierunt. A ceteris senatoribus centum viginti obsides, liberi ipsorum, accepti, traditque C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. Itaque, tamquam imminente Etrusco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamque habere in præsidio urbis. C. Hostilium cum cetero exercitu placet totam provinciam peragrarè, & cavere, ne qua occasio novare cupientibus res daretur. C. Terentius, ut Arretium cum legione venit, claves portarum quum magistratus poposcisset, negantibus iis comparere, fraude amotas magistratus, quam negligentia intercidisse, ipse alias claves omnibus portis inposuit: cavique cum cura, ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, ut in eo spem, non moturos quidquam Etruscos,

poneret, si, ne quid moveri posset, cavisset.

*U. c. 544.
a. C. 208.*

XXV. DE Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso, quos ceperat armis, aliis insens, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ pœnæque. Senatusconsultum in sententiam M. Acilii factum est, ut oppidum præsidio custodiretur: Tarentinique omnes intra mœnia continerentur: res integra postea referretur, quum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Livio, præfecto arcis Tarentinæ, haud minore certamine actum est, aliis senatusconsulto notantibus præfectum, quod ejus socordia Tarentum proditum hosti esset; aliis præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque unius ejus opera receptum Tarentum foret; mediis ad censores, non ad senatum, notionem de eo pertinere dicentibus, cujus sententiæ & Fabius fuit. Adjecit tamen, « fateri » se, opera Livii Tarentum receptum, quod » amici ejus (k) vulgo in senatu jactassent; » neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. » Consul alter T. Quinctius

De Tarentinis in senatu actum.

Tum de M. Livio Tarentinæ arcis præfecto.

(k) ejus del. Gron.

*U. c. 544.
9. C. 203.*

*Ædes
Honoris
&
Virtutis.*

Crispinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atque aliæ objectæ animo religiones tenebant. In quibus, quod, quum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti vovisset, dedicatio ejus a pontificibus inpediebatur: quod negabant, unam cellam duobus recte dedicari (1): quia, si de cælo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod, utri Deo res divina fieret, sciri non possent: neque enim duobus, nisi certis, Deis rite una hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes adproperato opere: neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutiis Crispinus obpugnare conatus, quia magnam famam adtulisse Fabio Tarentum rebaratur, omne genus tormentorum machinarumque ex Sicilia arcessierat: & naves indidem adcitæ erant, quæ vergentem ad mare partem urbis obpugnarent. Ea omissa obpugnatio est, quia Lacinium Hannibal admoverat copias:

(1) cellam amplius quam uni Deo rite dedicari, Gron. Crev.

& collegam eduxisse jam ab Venusia exercitum fama erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutiis reditum, & inter Venusiam Bantiamque, minus trium millium passuum intervallo, consules binis castris confederant. In eandem regionem & Hannibal rediit, averso ab Locris bello. Ibi ambo consules, ingenio feroces, prope quotidie in aciem exire (m); haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus junctis commisisset sese hostis, debellari posse.

XXVI. HANNIBAL quia cum Marcello bis priore anno congressus vicerat victusque erat, ut, cum eodem si dimicandum foret, nec spem, nec metum ex vano haberet; ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat. Itaque, totus in suas artes versus, insidiis locum quærebat. Levia tamen prœlia inter bina castra vario eventu fiebant: quibus quum extrahi æstatem posse consules crederent, nihilominus obpugnari Locros posse rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum classe trajiceret, scribunt. Et, ut ab terra quoque obpugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus, qui in præsidio

*U. c. 544.
a. C. 208.*

*Ambo Coss.
obpositi
Hannibali.*

Qui ad insidias convertitur.

(m) quotidie milites in aciem exire; Gron.

U. c. 544.
a. C. 208.

erat, duci eo jufferunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos compertum Hannibali quum esset, mittit ad insidendam ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Peteliæ tria millia equitum, peditum duo in occulto locata : in quæ inexplorato euntes Romani quum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa, & mille ducenti ferme vivi capti. Alii dissipati fuga per agros saltusque Tarentum rediere. Tumulus erat silvestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus : quia Romani, qualis pars ejus, quæ vergeret ad hostium castra, esset ignorabant ; Hannibal insidiis, quam castris, aptiorem eum crediderat. Itaque nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, quorum interdiu nemo ab statione movebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant vulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum : ne, si occupatus ab Hannibale foret, velut in cervicibus haberent hostem. Movit ea res Marcellum, & collegæ, « Quin imus, [inquit] ipsi cum equitibus paucis exploratum ? Subjecta res oculis » nostris certius dabit consilium. » Conser-

*Exploratum eunt
Coss.*

tiente (n) Crispino, cum equitibus ducentis U. c. 544.
a. C. 208.
 & viginti, ex quibus quadraginta Fregellani,
 ceteri Etrusci erant, proficiscuntur. Secuti
 M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius,
 tribuni militum: simul & duo præfecti fo-
 cium, L. Arennius, & M. (o) Aulius. In-
 molasse eo die quidam memoriæ prodidere
 consulem Marcellum, &, prima hostia cæsa,
 jecur sine capite inventum; in secunda omnia
 comparuisse, quæ adsolent. Auctum etiam
 visum in capite: nec id sane aruspici pla-
 cuisse, quod, secundum trunca & turpia exta,
 nimis læta adparuissent.

XXVII. CETERUM consulem Marcellum
 tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Hanni-
 bale, ut numquam satis castra castris conlata
 crederet (p). Tum quoque vallo egrediens
 signum dedit, ut ad locum miles esset para-
 tus: ut, (q) si collis, in quem speculatum
 irent, placuisset, vasa conligerent, ac seque-
 rentur. Exiguum campi ante castra erat: inde
 in collem aperta undique & conspecta fere-

(n) *Adsentiente Gron. Crev.*

(o) *M. Sic semper. Gron. Crev.*

(p) *duceret Gron. Crev.*

(q) *ut del. Gron.*

*U. c. 544.
a. C. 208.*

*Inſidiis
excipiun-
tur.*

*Marcellus
occiditur.*

*Crispinus
vulneratus
fugit.*

bat via. Numidis ſpeculator, nequaquam in ſpem tantæ rei poſitus, ſed ſi quos vagos, pabuli aut lignorum cauſſa longius a caſtris progreſſos, poſſent excipere, ſignum dat, ut pariter ab ſuis quiſque latebris exorirentur. Non ante adparuere, quibus obviis ab jugo ipſo confurgendum erat, quam circumie- re, qui a tergo includerent viam. Tum undique omnes exorti, & clamore ſublato inpetum fecere. Quum in ea valle conſules eſſent, ut neque evadere poſſent in jugum occupatum ab hoſte, nec receptum ab tergo circumventi haberent; extrahi tamen diutius certamen potuiſſet, ni cœpta ab Etruſcis fuga pavorem ceteris injeciſſet. Non tamen omiſere pugnam deſerti ab Etruſcis Fregellani, donec integri conſules hortando, ipſique ex parte pugnan- do rem ſuſtinebant. Sed, poſtquam vulnera- tos ambo conſules, Marcellum etiam tranſfi- xum lancea prolabantem ex equo moribun- dum videre, tum & ipſi (perpauci autem ſupererant) cum Crispino conſule duobus jaculis iſto, & Marcello adolescente, faucio & ipſo, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum, & ex duobus præfectis ſocium M. Aulius occiſus, L. Arennius captus.

LIBER XXVII CAP. XXVII 187

Et lictores consulum quinque vivi in hostium potestatem venerunt : ceteri aut interfecti , aut cum consule effugerunt. Equites tres & quadraginta , aut in proelio , aut in fuga , ceciderunt , duodeviginti vivi capti. Tumultuatum & in castris fuerat , ut consulibus irent subsidio ; quum consulem & filium alterius consulis faucios , exiguasque infelicis expeditionis reliquias , ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli quum alioqui miserabilis fuit , tum quod nec pro ætate , (major jam enim sexaginta annis erat) neque pro veteris prudentia ducis , tam inprovide se , collegamque , & prope totam rempublicam , in præceptis dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim , si , quæ de Marcelli morte variant auctores , omnia exsequi velim. Ut omittam alios , L. Cœlius triplicem rei gestæ ordinem edit : unam traditam fama ; alteram scriptam laudatione filii , qui rei gestæ interfuerit ; tertiam , quam ipse pro inquisita ac sibi compta adfert. Ceterum ita fama variat , ut tamen plerique loci speculandi causa castris egressum ; omnes insidiis circumventum tradant.

*U. c. 544.
a. C. 208.*

Varia fama de morte Marcelli.

*U. c. 514.
a. c. 208.*

XXVIII. HANNIBAL, magnum terrorem hostibus, morte consulis unius, vulnere alterius, injectum esse ratus, ne cui deesset occasione, castra in tumultum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. Ibi inventum Marcelli corpus sepelit. Crispinus, & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes, in iis loco alto & tuto undique castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cavendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Hannibal potitus erat. Ejus signi errore ne cui (r) dolus necceretur a Pœno, metuens Crispinus, circa civitates proximas miserat nuncios: occisum collegam esse, annuloque ejus hostem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paullò ante hic nuncius consulis Salapiam venerat, quum literæ ab Hannibale adlatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: « se nocte, » quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. Parati milites essent, qui in præsidio erant, si quo opera eorum opus esset. » Sensere Salapitani fraudem: & ab ira, non

*Hannibal
ad Salapiam
sua fraude
captus.*

(r) qui Gron. Cræv.

LIBER XXVII CAP. XXVIII 189

defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum, rati occasionem supplicii peti, remisso retro nuncio, (perfuga autem Romanus erat) ut sine arbitro milites, quæ velent, agerent, oppidanos per muros urbisque obportuna loca in stationibus disponunt: custodias vigiliasque in eam noctem intentius instruunt. Circa portam, qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, obponunt. Hannibal quarta vigilia ferme ad urbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. Ii, ubi ad portam est ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles, aperiri que portam jubent: consulem adesse. Vigiles, velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri portam. Cataracta dejecta clausa erat. Eam partim vestibibus levant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vixdum satis patebat iter, quum perfugæ certatim ruunt per portam: & quum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapitani, alii perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma, invadunt: alii e turri ejus

U. c. 544.
a. C. 208.

*U. c. 544.
a. C. 208.*

*Locrorum
obsidio-
nem solvit.*

portæ murisque faxis, sudibus, pilis, absterrent hostem. Ita inde Hannibal suamet ipse fraude captus abiit: profectusque ad Locrorum solvendam obsidionem, quam Cincius summa vi, operibus tormentorumque omni genere ex Sicilia adveſto, obpugnabat. Magoni, jam haud ferme fidenti retenturum defensurumque se urbem, prima spes, morte nunciata Marcelli, adfulsit. Secutus inde nunciatus, Hannibalem, Numidarum equitatu præmissis, ipsum, quantum adcelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaque ubi primum Numidas edito e speculis signo adventare sensit, & ipse, patefacta repente porta, ferox in hostes erumpit. Et primo; magis quia inproviso id fecerat, quam quod par viribus esset, anceps certamen erat. Deinde, ut supervenere Numidæ, tantus pavor Romanis est injectus, ut passim ad mare ac naves fugerent; relictis operibus machinisque, quibus muros quatiebant. Ita adventu Hannibalis soluta Locrorum obsidio est.

*Crispinus
et in Ca-
luam.*

XXIX. CRISPINUS, postquam in Bruttios profectum Hannibalem sensit, exercitum, cui collega præfuerat, M. Marcellum tribunum militum Venusiam abducere jussit. Ipse, cum

legionibus suis Capuam profectus, vix leſicæ agitationem præ gravitate vulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ ſcripſit, quantoque ipſe in diſcrimine eſſet. « Se comitiorum cauſſa non poſſe Romam venire: » quia nec viæ laborem paſſurus videretur, » & de Tarento ſollicitus eſſet, ne ex Brutis Hannibal eo converteret agmen. Legatos opus eſſe ad ſe mitti, viros prudentes; cum quibus, quæ vellet, de republica loqueretur. » Hæ literæ recitatæ magnum & luctum morte alterius conſulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venuſiam miſerunt: & ad conſulem tres legati miſſi, Sext. Julius Cæſar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentus, quum paucis ante diebus ex Sicilia rediſſet. Hi nunciare conſuli juſſi, ut, ſi ad comitia ipſe Romam venire non poſſet, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum cauſſa. Si conſul Tarentum profectus eſſet, Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas ſociorum urbes tueri poſſet. Eadem æſtate M. Valerius cum claſſe centum navium ex Sicilia in Africam tranſmiſit: &, ad Clupeam

U. c. 544.
a. C. 208.

Clasſis Romana
Africam popula-
latur.

U. c. 544.
a. C. 208.

*Vincit
classem
Punicam.*

*Res
Græciæ.*

urbem exscensione facta, agrum late, nullo ferme obvio armato, vastabat. Inde ad naves raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classem Punicam adventare. Octoginta erant & tres naves. Cum iis haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decem & octo navibus captis, fugatis aliis, cum magna terrestri navalique præda, Lilybæum rediit. Eadem æstate & Philippus inplorantibus Achæis auxilium tulit: quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat; & Ætoli, navibus per fretum, quod Naupactum & Patras interfuit, (Rhion incolæ vocant) exercitu trajecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Asiæ, quia Ætoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam trajecturum.

*Ætoli
a Philippo
victi.*

XXX. Ob hæc Philippo in Græciam descendentem ad Lamiam urbem Ætoli, duce Pyrrhia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, obcurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille ferme ex Romana classe, a P. Sulpicio missos. Adversus hunc ducem atque has copias Philippus bis prospero eventu pugnavit: mille admodum hostium

hostium utraque pugna occidit. Inde quum Ætoli metu compulsi Lamiæ urbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phalara exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasque circa stationes, & aliam obportunitatem maritimam terrestremque. Eo legati ab rege Ægypti Ptolemæo, Rhodiisque, & Atheniensibus, & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippum atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis & ex finitimis pacificator Amynder, rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus quam pro ingeniis Græcorum gentis; quam ne Philippus regnumque ejus, grave libertati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum; concilioque ei & locus & dies certa indicta. Interim triginta dierum induciæ inpetratæ. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamque, Chalcidem Eubœæ venit, ut Attalum, quem classe Eubœæ petiturum audierat, portibus & litorum adpulsu arceret. Inde, præsidio relicto adversus Attalum, si forte interim trajecisset, profectus ipse cum paucis equitum levisque ar-

*U. c. 5448
a. C. 208.*

*Legati
conveniunt
ad dirimendum
bellum.*

*Induciæ
30 dierum.*

*Philippus
it in Peloponnesum.*

U. c. 544.
a. C. 208.

maturæ, Argos venit. Ibi curatione Heræorum Nemeorumque suffragiis populi ad eum delata, quia se Macedonum reges ex ea civitate oriundos referunt, Heræis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est, ad indictum multo ante sociorum concilium. Ibi de Ætolicis finiendo bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia, vixdum induciarum tempore circumacto, Ætoli turbavere; postquam & Attalum Æginam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audire. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eadem legationes erant, quæ ad Phalaræ egerant de pace, primum questi sunt quædam parva contra fidem conventionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messeniis Achæi Pylum redderent, Romanis restitueretur Atinæna, Scerdilædo & Pleurato Ardyæi. Enimvero indignum ratus Philippus, victos victori sibi ultro conditiones ferre: « ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias » pepigisse, » dixit, « spem ullam habentem » quieturos Ætolos; sed ut omnes socios » testes haberet, se pacis, illos belli causam

*Ætoli
spem pacis
turbant.*

» quæfisse. » Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum, & quinque longis navibus acceptis. Quas si adjecisset missæ nuper ad se classi Carthaginensium, & ex Bithynia ab rege Prusia venientibus navibus, statuerat navali prælio laceffere Romanos, jam diu in ea regione potentes maris. Ipse ab eo concilio Argos regressus: jam enim Nemeorum adpetebat tempus; quæ celebrari volebat præsentia sua.

XXXI. OCCUPATO rege adparatu ludorum, & per dies festos licentius, quam inter belli tempora, remittente animum, P. Sulpicius, ab Naupacto profectus, classem adpulit inter Sicyonem & Corinthum; agrumque nobilissimæ fertilitatis effuse vastavit. Famaejus rei Philippum ab ludis excivit: raptimque cum equitatu profectus, jussis subsequi peditibus, palatos passim per agros gravesque præda (ut qui nihil tale metuerent) adortus Romanos, compulit in naves. Classis Romana, haudquaquam læta præda, Naupactum rediit. Philippo (s) quoque ludorum, qui reliqui erant, celebritatem quantæcumque, de Ro-

U. c. 544.
a. C. 208.

Classis
Romana
Corin-
thium
agrum
vastat.

Repellun-
tur Roma-
ni a Phi-
lippo.

(s) Philippus Gron. Crev.

V. c. 544.
a. C. 208.

*Philippi
intoleran-
da libido.*

manis tamen, victoriæ partæ fama auxerat; lætitiæque ingenti celebrati festi dies, eo magis etiam, quod, populariter demto capitis insigni, purpuraque (t), atque alio regio habitu, æquaverat ceteris se in speciem: quo nihil gratius est civitatibus liberis. Præbuissetque haud dubiam eo factò spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine foeda ac deformia effecisset. Vagabatur enim cum uno aut altero comite per maritas domos dies noctesque: & , submitendo in (u) privatum fastigium, quo minus conspectus, eo solutior erat: & libertatem quum aliis vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, sed vim etiam flagitiis adhibebat: periculofumque & viris & parentibus erat, moram incommoda severitate libidini regiæ fecisse. Uni etiam principi Achæorum Arato adempta uxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia sollempni Nemeorum peracto, paucisque additis diebus, Dymas est profectus, ad præsidium Ætolorum, quod ab Eleis ad-

(t) *purpura Gron.*

(u) *se in Gron. Crev.*

aitum acceptumque in urbem erat, ejciendum. Cycliadas (penes eum summa imperii erat) Achæique ad Dymas regi obcurrere: & Eleorum accensi odio, quod a ceteris Achæis dissentirent: & infensi Ætolis, quos Romanum quoque adversus se movisse bellum credebant. Profecti ab Dymis, juncto exercitu transeunt Larisum (x) amnem, qui Eleum agrum ab Dymæo dirimit.

XXXII. PRIMUM diem, quo fines hostium ingressi sunt, populando absumserunt. Postero die acie instructa ad urbem accesserunt, præmissis equitibus; qui, obequitando portis, promptum ad excursiones genus lacefferent Ætolorum. Ignorabant, Sulpicium cum quindecim navibus ab Naupacto Cyllenen trajecisse, &, expositis in terram quatuor millibus armatorum, silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasse Elim. Itaque inprovvisa res ingentem injecit terrorem, postquam inter Ætolos Eleosque Romana signa atque arma cognovere. Et primo recipere suos voluerat rex: dein, contracto jam inter Ætolos & Trallos (Illyriorum id est genus) certamine, quum urgueri videret suos, & ipse

U. c. 544:
a. C. 208.

*Adversus
Ætolos
proficiscitur in Elim.*

*Sulpicium
Cyllenen
trajicit.*

*Rem
vincitur.*

(x) Larisum Gron. Grev.

U. e. 544.
a. C. 208. rex cum equiratu in cohortem Romanam in-

currit. Ibi equus pilo trajectus quum prolapsus per caput regem effudisset, atrox pugna utrimque accensa est, & ab Romanis inpetu in regem facto, & protegentibus regis. Insignis & ipsius pugna fuit, quum pedes inter equites coactus esset proelium inire. Dein, (y) quum jam impar certamen esset, caderentque circa eum multi, & vulnerarentur, raptus ab suis, atque alteri equo injectus, fugit. Eo die castra quinque millia passuum ab urbe Eleorum posuit. Postero ad castellum (Pyrgum vocant) copias omnes eduxit: quo agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsam audierat. Eam inconditam inermemque multitudinem primo statim terrore adveniensem cepit: compensaveratque ea præda, quod ignominie ad Elim acceptum fuerat. Dividenti prædam captivosque (fuerant autem quatuor millia hominum, pecoris omnis generis ad millia viginti) nuncius ex Macedonia venit, Eropum quemdam, corrupto arcis præsidiique præfecto, Lychnidum cepisse: tenere & Dassaretiorum quosdam vicos,

*Redit in
Macedo-
niam.*

(y) *Deinde Gron. Crev.*

& Dardanos etiam [concire. Omisso igitur *U. c. 544.*
 Achaico (z) bello, relictis tamen duobus *a. C. 208.*
 millibus & quingentis omnis generis armato-
 rum cum Menippo & Polyphanta ducibus ad
 præsidium sociorum, profectus ab Dymis,
 per Achaiam Bœotiamque & Eubœam (a),
 decimis castris Demetriadem in Thessaliam
 pervenit!

XXXIII. IBI alii, majorem adferentes tu- *Dardani*
 multum, nuncii obcurrunt: Dardanos, in *Macedo-*
 Macedoniam effusos, Orestidem jam tenere, *niam po-*
 ac descendisse in Argestæum campum: famam- *pulantur.*
 que inter barbaros celebrem esse, Philippum
 occisum. Expeditione ea, qua cum populato-
 ribus agri ad Sicyonem pugnavit, in arbo-
 rem inlatus inpetu equi, ad eminentem ram-
 um cornu alterum galeæ præfregit. Id in-
 ventum ab Ætolo quodam, perlatumque in
 Ætoliam ad Scerdilædum, cui notum erat
 insigne galeæ, famam interfecti regis vulga-
 vit. Post profectionem ex Achaia regis, Sul-
 picius, Æginam classe profectus, cum Attalo
 sese conjunxit. Achæi cum Ætolis Eleisque
 haud procul Messene prosperam pugnam fece-

Achæi
bene rem
gerunt.

(z) add. atque Ætolico Gron. Crev.

(a) Babeidem Gron.

U. c. 544. runt. Attalus rex & P. Sulpicius Æginæ
a. C. 208.

Crispini

Cof. mors.

Dictator

Torqua-

eus.

*Ludi
Magni.*

*Cura de
Cof.
creandis.*

hibernarunt. Exitu hujus anni T. Quinctius Crispinus consul, dictatore comitorum ludorumque faciendorum causa dicto T. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. Alii Tarenti, alii in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat, duo consules, sine memorando prælio interfecti, velut orbam rempublicam reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. (b) Servilium (tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus, quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit, quos M. Æmilius prætor urbis, C. Flaminio, Cn. Servilio consulibus, fecerat, & in quinquennium voverat. Tum dictator & ludos fecit, & in insequens lustrum vovit. Ceterum, quum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent, omnibus aliis ommissis, una præcipua cura Patres populumque incescit, consules primo quoque tempore creandi; & ut eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta a fraude Punica esset; « quum » toto eo bello damnosa præpropera ac fer- » vida ingenia imperatorum fuissent, tum eo

(b) C. l. Cn. Gron. Crev.

» ipso anno consules, nimia cupiditate con-
 » ferendi cum hoste manum, in necopinatam
 » fraudem lapsos esse. Ceterum Deos inmor-
 » tales, miseritos (c) nominis Romani, pe-
 » percisse innoxiiis exercitibus: temeritatem
 » consulum ipsorum capitibus damnasse.»

*U. c. 544.
 a. C. 208.*

XXXIV. QUUM circumspicerent Patres,
 quosnam consules facerent, longe ante alios
 eminebat C. Claudius Nero. Ei collega quæ-
 rebatur, & virum quidem eum egregium
 ducebant, sed promtorem acrioremque, quam
 tempora belli postularent, aut hostis Hanni-
 bal: temperandum acre ejus ingenium mo-
 derato & prudenti viro adjuncto collega
 censebant. M. Livius erat, multis ante annis
 ex consulatu populi judicio damnatus. Quam
 ignominiam adeo ægre tulerat, ut & rus
 migraret, & per multos annos & urbe &
 omni cœtu careret hominum. Octavo ferme
 post damnationem anno M. Claudius Marcel-
 lus & M. Valerius Lævinus consules reduxe-
 rant eum in urbem: sed erat veste obsoleta,
 capilloque & barba promissa, præferens in
 vultu habituque insignem memoriam ignomi-
 niæ acceptæ. L. Veturius & P. Licinius cœ-

*Claudius
 Nero.*

M. Livius.

(c) miseritos Crev.

U. c. 544.
a. C. 208.

fores eum tonderi, & squalorem deponere;
& in senatum venire, fungique aliis publicis
muneribus coëgerunt. Sed tum quoque aut
verbo adsentiebatur, aut pedibus in sententiam
ibat, donec cognati hominis eum caussa
M. Livii Macati, quum fama ejus ageretur,
stantem coëgit in senatu sententiam dicere.
Tum ex tanto intervallo auditus convertit
ora hominum in se, causamque sermonibus
præbuit, « indigno injuriam a populo factam,
» « magnoque id damno fuisse, quod tam gravi
» bello nec opera, nec consilio talis viri usa
» respublica esset. C. Neroni neque Q. Fabium,
» neque M. Valerium Lævinum dari
» collegas posse, quia duos patricios creati
» non liceret. Eandem causam in T. Manlio
» esse, præterquam quod recusasset delatum
» consulatum, recusaturusque esset. Egre-
» gium par consulum fore, si M. Livium C.
» Claudio collegam adjunxisset. » Nec populus
mentionem ejus rei ortam a Patribus est
adspersus. Unus eam rem in civitate, is,
cui deferebatur honos, abnuebat, levitatem
civitatis accusans. « Sordidati rei non misere-
» ritos, candidam togam invito obferre: eo-
» dem honores pœnasque congeri. Si bonum

» virum ducerent, quid ita pro malo ac no-
 » xio damnassent? si noxium comperissent,
 » quid ita, male credito priore consulatu,
 » alterum crederent? » Hæc taliaque arguen-
 » tem & querentem castigabant Patres, « & M.
 » Furium, » memorantes, « revocatum de ex-
 » filio, patriam pulsam fede sua restituisse.
 » Ut parentum sævitiam, sic patriæ, patien-
 » do ac ferendo leniendam esse. » Adnisi om-
 » nes, cum C. Claudio M. Livium consulem
 fecerunt.

*U. l. 544.
 a. C. 208.*

*Coff.
 creantur.*

XXXV. Post diem tertium ejus diei præ-
 torum comitia habita. Prætores creati L. Por-
 cius Licinus, C. Mamilius, A. & C. Hostilii
 Catones. Comitii perfectis, ludisque factis,
 dictator & magister equitum magistratu abie-
 runt. C. Terentius Varro in Etruriam pro-
 prætor missus, ut ex ea provincia C. Hosti-
 lius Tarentum ad eum exercitum iret, quem
 T. Quinctius consul habuerat: & L. (d)
 Manlius trans mare legatus iret, viseretque,
 quæ res ibi gererentur: simul, quod Olym-
 piæ ludicrum ea æstate futurum erat, quod
 maximo cœtu Græciæ celebraretur, ut, si
 tuto per hostem possset, adiret id concilium:

(d) L. I. T. Crev.

*D. c. 544.
M. C. 208.*

ut, qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini cives relegati ab Hannibale essent, domos redirent, scirentque, sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere videbatur, neque consules in republica erant, in consules designatos omnes versi, quam primum eos fortiri provincias, & præsciscere, quam quisque eorum provinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatio-
Coss. designati reconciliantur.
 ne etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio facto a Q. Fabio Maximo. Inimicitia autem nobiles inter eos erant, & acerbiores eas indignioresque Livio sua calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat. Itaque is magis implacabilis erat: & „ nihil opus esse reconciliatio-
 „ bat]. Acrius & intentius omnia gesturos,
 „ timentes ne crescendi ex se inimico colle-
 „ gæ potestas fieret. „ Vicit tamen auctoritas senatus, ut, positis simultatibus, communi animo consilioque administrarent rempublicam. Provinciae iis non permixtæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diversæ extremis Italiae finibus, alteri adversus Hannibalem Bruttii, Lucani; alteri Gallia adversus Hasdru-

*Provincia
iis divisa.*

balem (quem jam Alpibus adpropinquare fama erat) decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quique in Etruria essent, addito urbano, eligeret, quem mallet, qui Galliam esset fortitus. Cui Bruttii provincia evenisset, novis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris anni, exercitum sumeret. Relictum a consule exercitum Q. Fulvius proconsul, acciperet; eique in annum imperium esset. Et C. Hostilio, cui pro Etruria Tarentum mutaverant provinciam, pro Tarento Capuam mutaverunt. Legio una data, cui Fulvius proximo anno præfuerat.

XXXVI. DE Hasdrubalis adventu in Italiam cura in dies crescebat. Massiliensium primum legati nunciaverant, eum in Galliam transgressum: erectosque adventu ejus, quia magnum pondus auri adtulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. Missi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antifilius & M. Ræcius (e) ad rem inspiciendam, retulerant, misisse se cum Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum, principes Gallorum, omnia explorata referrent. Pro comperto habere, Hasdrubalem ingenti jam

*Hasdrubal
in Galliam
transgressus.*

(e) *Rocius Gron, Crev.*

U. c. 544.
a. C. 208.

*Lustrum
conditum.*

*Inductio
in illud
pergitur*

U. c. 545.
a. C. 207.

*C. Claudio,
M. Livio
M. Coss.*

coacto exercitu proximo vere Alpes trajecturum : nec tum eum quidquam aliud morari, nisi quod clausæ hieme Alpes essent. In locum M. Marcelli P. Ælius Pætus augur creatus inauguratusque : & Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Marcii, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est a censoribus P. Sempronio Tuditano & M. Cornelio Cethego. Censa civium capita centum triginta septem millia, centum & octo. Minor aliquanto numerus, quam qui ante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Hannibal in Italiam venisset, Comitium reatum esse, memoriæ proditum est, & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello & C. Servilio. Et plebeiis ludis biduum instauratum ab Q. Mamilio & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. Et tria signa ad Cereris iidem (f) dederunt : & Jovis epulum fuit ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero & M. Livius iterum. Qui, quia jam designati provincias sortiti erant, prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio urbana evenit : addita &

(f) *idem Gron. Crev.*

LIBER XXVII CAP. XXXVII 207

peregrina, ut tres in provincias exire possent. *U. c. 545*
a. C. 207.
 A. Hostilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Porcio Gallia evenit. Summa legionum trium
Legiones
23.
 & viginti ita per provincias divisa, ut binæ
 consulum essent; quatuor Hispania haberet;
 tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia,
 & Gallia; duas C. Terentius in Etruria; duas
 Q. Fulvius in Brutiis; duas Q. Claudius
 circa Tarentum & Sallentinos; unam C. Hosti-
 lius Tubulus Capuæ: duæ urbanæ ut scri-
 berentur. Primis quatuor legionibus populus
 tribunos creavit: in ceteras consules mise-
 runt.

XXXVII. PRIUSQUAM consules proficisce-
 rentur, novemdiale sacrum fuit, quia Veis
 de cælo lapidaverat. Sub unius prodigii (ut
Prodigia
 fit) mentionem alia quoque nunciata; Min-
 turnis ædem Jovis & lucum Maricæ; item
 Atellæ murum & portam de cælo tacta. Min-
 turnenses, terribilius quod esset, adjiciebant,
 sanguinis rivum in porta fluxisse. Et Capuæ
 lupus, nocte portam ingressus, vigilem lan-
 taverat. Hæc procurata hostiis majoribus pro-
Procura-
ta.
 digia, & supplicatio diem unum fuit ex de-
 creto pontificum. Inde iterum novemdiale
 instauratum, quod in Armilustro lapidibus

D. c. 545.
a. C. 207.

*Androgy-
nus natus.*

visum plueri. Liberatas religione mentes turbavit rursus nunciatum, Frusinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, ut Sinuessæ biennio ante, incertus, mas an femina esset, natus erat. Id vero aruspices, ex Etruria aditi, foedum ac turpe prodigium dicere. Extorrem agro Romano, procul terræ contactu, alto mergendum. Vivum in arcam condidere, proVectumque in mare projece-
runt. Decrevere item pontifices, ut virgines ter novenæ, per urbem euntes, carmen canerent. Id quum in Jovis Statoris æde disce-
rent conditum ab Livio poetâ carmen, tacta de cœlo ædes in Aventino Junonis Reginae. Prodigiumque id ad matronas pertinere, aruspices quum respondissent, donoque Divam placandam esse; ædiliū curulium edicto in Capitolium convocatæ, quibus in urbe Romana, intraque decimum lapidem ab urbe, domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. Inde donum pelvis aurea facta, lataque in Aventinum, pureque & caste a matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem Divæ ab decemviris edicta

edita dies, cujus ordo talis fuit : ab æde Apollinis boves feminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. Post eas duo signa cupressæ Junonis Reginæ portabantur. Tum septem & viginti virgines, longam indutæ vestem, carmen in Junonem Reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decemviri coronati laurea, prætextatique. A porta Jugario vico in forum venerunt. In foro pompa constitit ; & , per manus restè data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incefferunt. Inde vico Tusco Velabroque, per Boarium forum, in clivum Publicium atque ædem Junonis Reginæ perrectum. Ibi duæ hostiæ ab decemviris immolatæ, & simulacra cupressæ in ædem inlata.

XXXVIII. DIIS rite placatis, delectum consules habebant acrius intentiusque, quam prioribus annis quisquam meminerat habitum. Nam & belli terror duplicatus novi hostis in Italiam adventu : & minus juventutis erat, unde scriberent milites. Itaque colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. Qui

*U. c. 545.
a. C. 207.*

Sacrificium Junoni Reginæ & pompa.

Acriter habetur delectus.

*U. c. 545.
a. C. 207.*

bus recusantibus, edixere in diem certam, ut, quo quisque jure vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt : Ostiensis, Alfiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & ab supero mari Senensis. Quum vacationes suas quisque populus recitaret; nullius, quum in Italia hostis esset, præter Antiatem Ostiensemque, vacatio observata est : & earum coloniarum juniores jurejurando adacti, supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniae suae, donec hostis in Italia esset. Quum omnes censerent, primo quoque tempore consulibus eundem ad bellum, (nam & Hasdrubali obcurrendum esse descendentem ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, neve Etruriam, erectam in spem rerum novarum, sollicitaret : & Hannibalem suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Brutiis atque obviam fratri ire posset) Livius cunctabatur, parum fidens suarum provinciarum exercitibus : collegam ex duobus consularibus egregiis exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere. Intuleratque mentionem de votionibus revocandis ad signa. Senatus liberam

*Exercitus
contra
Hasdruba-
lem &
Hanniba-
lem.*

potestatem consulibus fecit, & supplendi unde vellent, & eligendi de omnibus exercitiis, quos vellent, permutandique, & ex provinciis, quos e republica censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in undevicesimam & vicesimam legiones scripti. Magni roboris auxilia ex Hispania quoque a P. Scipione M. Livio missa quidam ad id bellum auctores sunt: octo millia Hispanorum Gallorumque, & duo millia de legione militum, equitum mille, (g) mixtos Numidas Hispanosque: M. Lucretium has copias navibus adduxisse: & sagittariorum funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Mamilium misisse.

XXXIX. AUXERUNT Romæ tumultum literæ ex Gallia adlatæ ab L. Porcio prætoris: «Hasdrubalem movisse ex hibernis, & » jam Alpes transire: octo millia Ligurum » conscripta armataque, conjunctura se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in » Ligures, qui eos bello occuparet. Se cum » invalido exercitu, quoad tutum putaret, » progressurum.» Hæ literæ consules, raptim confecto delectu, maturius, quam consti-

U. c. 5450

a. C. 207a

*Hasdrubal
transit
Alpes.*

(g) ad mille octingentos Gron. Crev.

U. c. 545.
a. C. 207.

tuerant, exire in provincias coegerunt, ea mente, ut uterque hostem in sua provincia contineret, neque conjungi, aut conferre in unum vires pateretur. Plurimum in eam rem adjuvit opinio Hannibalis: quod, etsi ea æstate transiturum in Italiam fratrem crederat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturumque transitum expectabat. Ea tardius movendi ex hibernis causâ fuit. Ceterum Hasdrubali & sua & aliorum spe omnia celeriora atque expeditiora fuere. Non enim receperunt modo Arverni eum, deincepsque aliæ Gallicæ atque Alpinæ gentes; sed etiam secutæ sunt ad bellum. Et quum per munita pleraque transitu fratris, quæ antea invia fuerant, ducebat; tum etiam, duodecim annorum adfuetudine perviis Alpibus factis, inter mitiora jam hominum transibat ingenia. Invisitati namque antea alienigenis, nec videre ipsi advenam in sua terra adsueta, omni generi humano infociabiles erant. Et primo ignari, quo Pœnus pergeret, suas rupes suaque castella, & pecorum hominumque præ-

*Gallicis
atque
Alpinis
gentibus
faventi-
bus.*

dam peti crediderant : fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur, fatis edocuerat, viam tantum Alpes esse : duas prævalidas urbes, magno inter se maris terrarumque spatio discretas, de imperio & opibus certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Hasdrubali. Ceterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quam obpugnat, conrupit. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationem esse : & nobilitas coloniam induxerat eum, magnum se excidio ejus urbis terrorem ceteris ratum injecturum. Non ipsum solum ea obpugnatio inpediit ; sed Hannibalem post famam transitus ejus, tanto spe sua celeriozem, jam moventem ex hibernis, continuemat : quippe reputantem, non solum quam lenta urbium obpugnatio esset, sed etiam quam ipse frustra eandem illam coloniam, ab Trebia victor regressus, tentasset.

XL. CONSULES, diversis itineribus profecti ab urbe, velut in duo pariter bella distenderant curas hominum, simul recordantium, quas primus adventus Hannibalis intulisset Italiae clades ; simul, quum illa an-

*U. c. 545.
a. C. 207.*

*Placentiam
obsidet.*

*Anxietas
Romanorum.*

D. c. 545.
 a. C. 207.

geret cura, « quos tam propitios urbi atque
 » imperio fore Deos, ut eodem tempore
 » utrobique respublica prospere gereretur?
 » Adhuc adversa secundis pensando rem ad id
 » tempus extractam esse. Quum in Italia ad
 » Trasimenum & Cannas præcipitasset Roma-
 » na res, prospera bella in Hispania prolapsam
 » eam erexisse. Postea, quam (h) in Hispania
 » alia super aliam clades, duobus egre-
 » giis ducibus amissis, duos exercitus ex
 » parte deleisset multa, secunda (i) in Italia
 » Siciliaque gesta quassatam rempublicam ex-
 » cepisse: & ipsum intervallum loci, quod
 » in ultimis terrarum oris alterum bellum
 » gereretur, spatium dedisse ad respirandum.
 » Nunc duo bella in Italiam accepta, duo
 » celeberrimi nominis duces circumstare ur-
 » bem Romanam, & unum in locum totam
 » periculi molem, omne onus incubuisse.
 » Qui eorum prior vicisset, intra paucos
 » dies castra cum altero juncturum. » Terre-
 » bat & proximus annus lugubris duorum con-
 » sulum funeribus. His anxii curis homines di-
 » gradientes in provincias consules profecuti

(h) quum Gron. Crev.

(i) deleisset, multa secunda Gron. Crev.

sunt. Memoriae proditum est, plenum adhuc irae in cives M. Livium, ad bellum proficiscentem, monenti Q. Fabio, « ne, priusquam genus hostium cognosset, temere manum confereret, » respondisse : « Ubi primum hostium agmen conspexisset, pugnanturum. » Quum quaereretur, quae causa festinandi esset ? « Aut ex hoste egregiam gloriam, [inquit] aut ex civibus victis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, » capiam. » Priusquam Claudius consul in provinciam perveniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Sallentinos exercitum Hannibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus, in composito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, novem signa militaria cepit. Moverat ex hibernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per urbes agri Sallentini castra disposita habebat. Itaque, ne cum duobus exercitibus simul conflingeret, Hannibal nocte castra ex agro Tarentino movit, atque in Bruttios concessit. Claudius in Sallentinos agmen convertit. Hostilius, Capuam petens, obvius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa

U. c. 545
a. C. 207.

Livii vox
plena irae
in cives

*U. c. 545.
a. C. 207.*

peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul adversus Hannibalem rem (*k*) gereret: reliquas copias Hostilius Capuam ducere iustus, ut Q. Fulvio proconsuli traderet.

*Neronis &
Hasdrubalis castra
conlata.*

XLI. HANNIBAL, undique contraſto exercitu, quem in hibernis, aut in præſidiis agri Bruttii habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, ſpe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defeciſſent. Eodem a Venuſia conſul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos paſſus caſtra ab hoſte locat. Grumenti mœnibus prope inſiſtum videbatur Pœnorum vallum. Quingenti paſſus intererant. Caſtra (*l*) Punica ac Romana interjacebat campus: colles imminabant nudi ſiniſtro lateri Carthaginienſium, dextro Romanorum, neutris ſuſpecti, quod nihil ſilvæ neque ad inſidias latebrarum habebant. In medio campo ab ſtationibus procurſantes, cerramina, haud ſatis digna dictu, ferebant. Id modo Romanum quærere adparebat, ne abire hoſtem pateretur. Hannibal, inde evadere cupiens, totis viribus in aciem

(*k*) *res Gron. Crev.*

(*l*) *paſſus erant inter caſtra P. Gron.*

LIBER XXVII CAP. XLII 217

descendebat. Tum consul, ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri infidiæ poterant, quinque cohortes, additis quinque manipulis, nocte jugum superare, & in averfis vallibus confidere jubet. Tempus exfurgendi ex insidiis, & adgrediendi hostem, Ti. Claudium Afellum tribunum militum & P. Claudium præfectum socium edocet, quos cum iis mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paulo post & ab Hannibale signum pugnae propositum est: clamorque in castris ad arma discurrentium est sublatus. Inde eques pedesque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul videt, tribuno militum tertiae legionis C. Aurunculeio imperat, ut equites legionis, quanto maximo inpetu possit, in hostem emittat. Ita pecorum modo incompositos toto passim campo se fudisse, ut sterni obterique, priusquam instruantur, possint.

XLII. NONDUM Hannibal e castris exierat, quum pugnantium clamorem audivit. Itaque, excitus tumultu, raptim ad hostem copias agit. Jam primos occupaverat equester (m)

(m) *equestris* Gron. Crev.

*U. c. 545.
a. C. 207.*

*Insidia
Romanorum.*

*Pugna
committitur.*

U. c. 545.
a. C. 207.

terror. Peditum etiam prima legio & dextra
ala praelium inibant. Incompositi hostes, ut
quemque aut pediti, aut equiti casus obtulit,
ita conferunt manus. Crescit pugna subsidiis,
& procurentium ad certamen numero auge-
tur: pugnantisque (quod nisi in vetere
exercitu, & duci veteri haud facile est) in-
ter tumultum ac terrorem instruxisset Han-
nibal, ni cohortium ac manipulorum decur-
rentium per colles clamor, ab tergo auditus,
metum, ne intercluderentur a castris, inje-
cisset. Inde pavor incussus, & fuga passim fieri
coepa est. Minorque caedes fuit, quia pro-
pinquitas castrorum brevior fugam percul-
sis fecit. Equites enim tergo (n) inhærebant:
in transversa latera invaserant cohortes, se-
cundis collibus via nuda ac facili decurren-
tes. Tamen supra octo millia hominum occi-
sa: supra septingentos capti: signa militaria
novem adempta: elephanti etiam, quorum
nullus usus in repentina ac tumulturia pugna
fuerat, quatuor occisi, duo capti. Circa quin-
gentos Romanorum sociorumque victores
cecidere. Postero die Pœnus quievit. Ro-
manus, in aciem copiis eductis, postquam

(n) in tergo Gron. Crev. sest. iam primo

neminem signa contra offerre vidit, spolia legi caesorum hostium, & suorum corpora conlata in unum sepeliri iussit. Inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis, ut prope inferre signa videretur: donec Hannibal tertiâ vigilia, crebris ignibus tabernaculisque, quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisque se ostenderent, relictis, profectus Apuliam petere intendit. Ubi inluxit, successit vallo Romana acies. Et Numidæ ex composito paulisper in portis se valloque ostentare: frustratique aliquamdiu hostes, citatis equis agmen suorum adsequuntur. Consul, ubi silentium in castris, & ne paucos quidem, qui prima luce obambulaverant, parte ulla cernebat, duobus equitibus speculatum in castra præmissis, postquam satis tuta omnia esse exploratum est, inferri signa iussit: tantumque ibi moratus, dum milites ad prædam decurrunt, receptui deinde cecinit, multoque ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & vestigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem adsequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. Supra duo millia

U. e. 545.
a. C. 207.

liber
XXVII
capitulum
XLII

*U. c. 545.
a. C. 207.*

Pœnorum cæsa. Inde nocturnis montanisque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petiit. Hanno inde (is enim præsidio ejus loci præfuerat) in Bruttios cum paucis ad exercitum novum comparandum missus. Hannibal, copiis ejus ad suas additis, Venusiam retro, quibus venerat itineribus, repetit; atque inde Canusium procedit. Numquam Nero vestigiis hostis abstitit: & Q. Fulvium, quum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, arcesserat.

*Incerti-
piuntur
Hasdruba-
lis literæ.*

XLIII. INTER hæc ab Hasdrubale, postquam a Placentiæ obsidione abscessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ, cum literis ad Hannibalem missi, quum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensî essent, dum Metapontum cedentem Hannibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, a vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus fateri vera coëgit, edocuerunt, literas se ab Hasdrubale ad Hannibalem ferre. Cum iis literis, sicut erant, signatis, L. Virginio tribuno militum ducendi

ad Claudium consulem traduntur. Duæ simul turmæ Samnitium præsidii causa missæ. Qui ubi ad consulem pervenerunt, literæque lectæ per interpretem sunt, & ex captivis percunctatio facta; tum Claudius, non id tempus esse reipublicæ ratus, quo consiliis ordinariis provinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret, audendum (o) aliquid inprovisum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud cives, quam hostes terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiâ ex magno metu verteret, literis Hasdrubalis Romanam ad senatum missis, simul & ipse Patres conscriptos, quid pararet, edocet, ut, quum in Umbria se obcursurum Hasdrubal fratri scribat, legionem a Capua Romanam arceffant; delectum Romæ habeant; exercitum urbanum ad Narniam hosti obponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item (p) per agrum Larinatem, Marrucinum, Frenzanum, Præ-tutianum, qua exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent,

(o) add. ac novandum Gron. Grev.

(p) autem Gron. Grev.

U. c. 545.
a. C. 207.

equos jumenta que alia producerent, ut vehiculorum fessis copia esset. Ipse de toto exercitu civium sociorumque, quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites: pronunciat, occupare se in Lucanis proximam urbem Punicumque in ea præsidium velle; ut ad iter parati omnes essent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem, quantis maximis itineribus poterat (q), ad collegam ducebat, relicto Q. Catio legato, qui castris præesset.

XLIV. ROMÆ haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat biennio ante, quum castra Punica objecta Romanis mœnibus portisque fuerant. Neque satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent vituperarentne. Adparebat (quo nihil iniquius est) ex eventu famam habiturum. «Castra prope
» Hannibalem hostem relicta sine duce cum
» exercitu, cui detractum foret omne, quod
» roboris, quod floris fuerit; & consulem
» in Lucanos ostendisse iter, quum Picenum
» & Galliam peteret, castra relinquentem
» nulla alia re tutiora, quam errore hostis,
» qui ducem inde atque exercitus partem

*Metus
Romano-
rum.*

(q) poterat itineribus Gron. Crev.

» abesse (r) ignoraret. Quid futurum, si id
 » palam fiat? & aut insequi Neronem, cum
 » sex millibus armatorum profectum, Hanni-
 » bal toto exercitu velit, aut castra invadere,
 » prædæ relicta, sine viribus, sine imperio,
 » sine auspicio? » Veteres ejus belli clades,
 duo consules proximo anno interfecti terre-
 bant. « Et ea omnia accidisse, quum unus
 » imperator, unus exercitus hostium in Italia
 » esset. Nunc duo bella Punica facta, duos
 » ingentes exercitus, duos prope Hannibales
 » in Italia esse. Quippe & Hasdrubalem,
 » patre eodem Hamilcare genitum, æque
 » inpigrum ducem, per tot in Hispania annos
 » Romano exercitatum (s) bello, gemina
 » victoria insignem, duobus exercitibus cum
 » clarissimis ducibus deletis. Nam itineris
 » quidem celeritate ex Hispania & concitatis
 » ad arma Gallicis gentibus multo magis,
 » quam Hannibalem ipsum, gloriari posse.
 » Quippe in iis locis hunc coëgisse exerci-
 » tum, quibus ille majorem partem militum
 » fame ac frigore, quæ miserrima mortis
 » genera sunt, amisisset. » Adjiciebant etiam

(r) abesse Gron. Crev.

(s) exercitum Gron.

U. c. 545.
a. C. 207.

periti rerum Hispaniæ, « haud cum ignoto
» duce C. Nerone congressurum : sed quem in
» saltu inpedito deprehensus forte, haud secus
» quam puerum, conscribendis fallacibus con-
» ditionibus pacis frustratus elussisset. » Om-
» nia majora etiam vero præsidia hostium, mi-
» nora sua, metu interprete, semper in dete-
» riora inclinato, ducebant.

*Nero
milites
hortatur.*

XLV. NERO, postquam jam tantum inter-
valli ab hoste fecerat, ut detegi consilium
fatis tutum esset, paucis milites adloquitur.
Negat « ullius consilium imperatoris in spe-
» cium audacius, re ipsa tutius fuisse, quam
» suum. Ad certam eos se victoriam ducere.
» Quippe ad quod bellum collega non ante,
» quam ad satietatem ipsius peditum atque
» equitum datæ ab senatu copiæ fuissent, ma-
» jores instructioresque, quam si adversus
» ipsum Hannibalem iret, profectus sit, eo
» ipsos, quantumcumque virium momentum
» addiderint, rem omnem inclinaturos. Au-
» ditum modo in acie (nam, ne ante audi-
» retur, daturum operam) alterum consulem
» & alterum exercitum advenisse, haud du-
» biam victoriam facturum. Famam bellum
» conficere, & parva momenta in spem me-
» tum-

» tumque inpellere animos. Gloriæ quidem U. c. 545^a
 » ex re bene gesta partæ fructum prope om- a. C. 207^a
 » nem ipsos laturos. Semper, quod postremum
 » adjectum sit, id rem totam videri traxisse.
 » Cernere ipsos, quo concursu, qua admi-
 » ratione, quo favore hominum iter suum
 » celebretur. » Et, Hercule, per instructa
 omnia ordinibus virorum mulierumque, un-
 dique ex agris effusorum, inter vota & (t)
 preces & laudes ibant: illos præsidia rei-
 publicæ, vindices urbis Romæ imperique
 adpellabant: in illorum armis dextrisque
 suam liberumque (u) suorum salutem ac
 libertatem repositam esse. Deos omnes Deas-
 que precabantur, ut illis faustum iter, felix-
 que pugna, matura ex hostibus victoria esset:
 damnarenturque ipsi votorum, quæ pro iis
 suscepissent: ut, quemadmodum nunc solli-
 citi prosequerentur eos, ita paucos post dies
 læti ovantibus victoria obviam irent. Invitare
 inde pro se quisque, & obferre, & fati-
 gare precibus, ut, quæ ipsis jumentisque
 usui essent, ab se potissimum fumerent. Be-
 nigne omnia cumulata dare. Modestia certare

(t) ac. Gron. Crev.

(u) liberorumque Gron. Crev.

U. c. 545. milites, ne quid ultra usum necessarium fu-
a. C. 207. merent : nihil morari, nec ab signis absistere
 cibum capientes : diem ac noctem ire : vix,
 quod satis ad naturale desiderium corporum
 esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi
 erant, qui nunciarent adventum, percuncta-
 renturque, clam an palam, interdiu an noctu,
 venire sese vellet, iisdem an aliis confidere
 castris. Nocte clam ingredi melius visum est.

XLVI. TESSERA per castra ab Livio con-
 sule data erat, ut tribunum tribunus, centurio
 centurionem, eques equitem, pedes peditem
 acciperet. Neque enim dilatari castra opus
 esse, ne hostis adventum alterius consulis
 sentiret : & coartatio plurium in angusto
 tendentium facilior futura erat, quod Clau-
 dianus exercitus nihil ferme, præter arma,
 secum in expeditionem tulerat. Ceterum in
 ipso itinere auctum voluntariis agmen erat ;
 obferentibus sese ultro & veteribus militi-
 bus perfunctis jam militia, & juvenibus ;
 quos certatim nomina dantes, si quorum
 corporis species roburque virium aptum mi-
 litæ videbatur, conscripserat. Ad Senam
 castra alterius consulis erant : & quingentos
 inde ferme passus Hasdrubal aberat. Itaque

quum jam adpropinquaret, tectus montibus
 substitit Nero, ne ante noctem castra ingre-
 deretur. Silentio ingressi, ab sui quisque or-
 dinis hominibus in tentoria abducti, cum
 summa omnium lætitia hospitaliter excipiun-
 tur. Postero die consilium habitum, cui &
 L. Porcius Licinus prætor adfuit. Castra
 juncta consulum castris habebat: & ante ad-
 ventum eorum, per loca alta ducendo exer-
 citum, quum modo insideret angustos saltus,
 ut transitum clauderet, modo ab latere aut
 ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem
 omnibus artibus belli fuerat. Is tum in con-
 silio aderat. Multorum eo inclinant sententiæ,
 ut, dum festum via ac vigiliis reficeret mili-
 tem Nero, simul & ad noscendum hostem
 paucos sibi fumeret dies, tempus pugnae dif-
 feretur. Nero non suadere modo, sed summa
 ope orare institit, « ne consilium suum, quod
 » tutum celeritas fecisset, temerarium moran-
 » do facerent. Errore (qui non diuturnus fu-
 » turus esset) velut torpentem Hannibalem,
 » nec castra sua sine duce relicta adgredi,
 » nec ad sequendum se iter intendisse. Ante-
 » quam se moveat, deleri exercitum Hasdru-
 » balis posse, redireque in Apuliam. Qui

*U. c. 545.
 a. C. 207.*

*Clam in-
 greditur
 castra Li-
 vil.*

*Concilium
 habitum.*

*Nero cen-
 set statim
 exeundum
 in aciem.*

V. c. 545. » prolatando spatium hosti det, eum & illa
a. C. 207 » castra prodere Hannibali, & aperire in Gal-
 » liam iter, ut per otium, ubi velit, Haf-
 » drubali conjungatur. Extemplo signum dan-
 » dum, & exeundum in aciem : abutendum-
 » que errore hostium absentium præsentium-
 » que ; dum neque illi sciant cum pauciori-
 » bus, nec hi cum pluribus & validioribus
 » rem esse. » Consilio dimisso, signum pu-
 gnæ proponitur, confestimque in aciem pro-
 cedunt.

*Hasdruba-
 lis
 prudentia.*

XLVII. JAM hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnae adtulit, quod Hasdrubal, provectus ante signa cum paucis equitibus, scuta vetera hostium notavit, quæ ante non viderat, & strigosiores equos. Multitudo quoque major solita visa est. Suspiciatus enim id, quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumen, unde aquabantur : ubi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris, ut ex recenti via, essent. Simul circumvehi procul castra jubet specularique, num auctum aliqua parte sit vallum ; & ut attendant, semel bisne signum canat in castris. Ea quum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta errorem faciebant.

LIBER XXVII CAP. XLVII 229

Bina erant, sicut ante adventum consulis alterius fuerant : una M. Livii , altera L. Porcii : neutris quidquam , quo latius tenderetur , ad munimenta adjectum . Illud veterem ducem adfuetumque Romano hosti movit , quod semel in prætoriiis castris signum , bis in consularibus referebant cecinisse . Duos profecto consules esse , & , quonam modo alter ab Hannibale abcessisset , cura angebat . Minime id , quod erat , suspicari poterat , tantæ rei frustratione Hannibalem elusum , ut , ubi dux , ubi exercitus esset , cum quo castra conlata haberet (x) , ignoraret . Profecto haud mediocri clade absterritum insequi non ausum . Magnopere vereri , ne perditis rebus ferum ipse auxilium venisset : Romanisque eadem jam fortuna in Italia , quæ in Hispania , esset . Interdum , literas suas ad eum non pervenisse , credere : interceptisque iis , consulem ad sese obprimendum adcelerasse . His anxius curis , extinctis ignibus , vigilia prima dato signo , ut taciti vasa conligerent , signa ferri iussit . In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intente adservati , alter in destinatis jam ante (y) animo latebris

(x) habueris Crev. (y) jam inde ante Gron,

U. c. 545.
a. C. 207.

Noctu
castra
moveri

U. c. 545. subfedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranavit. Ita desertum a ducibus agmen primo per agros palatur; fessique aliquot somno ac vigiliis sternunt corpora passim, atque infrequentia relinquunt signa. Hasdrubal, dum lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri jubet: & per tortuosi amnis sinus flexusque errorem volvens haud multum processit, ubi prima lux transitum obportunum ostendisset, transiturus. Sed quum, quantum mare abscedebat, tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non inveniret vada, diem terendo spatium dedit ad insequendum sese hosti.

Adsequuntur eum Romani.

XLVIII. NERO primum cum omni equitatu advenit. Porcius deinde adsecutus cum levi armatura. Qui quum fessum agmen carperent ab omni parte incurfarentque, & jam, omisso itinere, quod fugæ simile erat, castra metari Pœnus in tumulo super fluminis ripam vellet; advenit Livius peditum omnibus copiis, non itineris modo, sed ad conferendum extemplo proelium instructis armatisque. Sed ubi omnes copias conjunxerunt, directaque acies est, Claudius dextro in cornu, Livius ab sinistro pugnam instruit: media acies præ-

Instruitur utrimque acies.

tori tuenda datur. Hasdrubal, omiffa munitione castrorum, poftquam pugnandum vidit, in prima acie ante figna elephantos conlocat. Circa eos lævo in cornu adverfus Claudium Gallos obponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hofte timeri eos credebat. Ipfe dextrum cornu adverfus M. Livium fibi atque Hispanis (& ibi maxime in vetere milite fpernere habebat) fumfit. Ligures in medio poft elephantos pofti; fed longior, quam latior, acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hispani tenebant, cum finiftro Romanorum cornu concurrit. Dextra omnis acies extra prælium eminens ceffabat. Collis obpoftus arcebat, ne aut a fronte, aut ab latere adgrederentur. Inter Livium Hasdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes utrimque edebatur. Ibi duces ambo, ibi pars major peditum equitumque Romanorum: ibi Hispani, vetus miles peritusque Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. Eodem verfi elephanti, qui primo inpetu turbaverant antefignanos, & jam figna moverant loco: deinde crefcente certamine & clamore, inpotentius jam regi, & inter duas acies verfari, velut

*U. c. 545.
a. C. 207.*

*Prælium
initur.*

U. e. 545.
a. C. 207.

incerti quorum essent, haud dissimiliter navibus sine gubernaculo vagis. Claudius, « Quid ergo præcipiti cursu tam longum iter emensi sumus? » clamitans militibus, quum in adversum collem frustra signa erigere conatus esset, postquam ea regione penetrari ad hostem non videbat posse; cohortes aliquot subductas e dextro cornu, ubi stationem magis segnem, quam pugnam, futuram cernebat, post aciem circumducit. Et, non hostibus modo, sed etiam suis inopinantibus, in sinistrum hostium latus incurrit: tantaque celeritas fuit, ut, quum ostendissent se ab latere, mox in terga jam pugnarent. Ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hispani Liguresque: & ad Gallos jam cædes pervenerat. Ibi minimum certaminis fuit. Nam & pars magna ab signis aberant, nocte dilapsi, stratique somno passim per agros: & qui aderant, itinere ac vigiliis fessi, intolerantissima laboris corpora, vix arma humeris gestabant. Et jam diei medium erat, sitisque & calor hiantes cædem-
dos capiendosque adfatim præbebat.

*Elephanti
a
rektoribus
interfecti.*

XLIX. ELEPHANTI plures ab ipsis rektoribus, quam ab hoste, interfecti. Fabre

scalprum cum malleo habebant : id , ubi
 fœvire belluæ ac ruere in suos cœperant ,
 magister inter aures positum , ipso in articu-
 lo , quo jungitur capiti cervix , quanto ma-
 ximo poterat ictu , adigebat. Ea celerrima via
 mortis in tantæ molis bellua inventa erat ,
 ubi regendi spem vicissent. Primusque id
 Hasdrubal instituerat , dux quum sæpe alias
 memorabilis , tum illa præcipue pugna. Ille
 pugnantes hortando , pariterque obeundo pe-
 ricula , sustinuit : ille fessos abnuentesque
 tædio & labore , nunc precando , nunc casti-
 gando , accendit : ille fugientes revocavit ;
 omisamque pugnam aliquot locis restituit.
 Postremo , quum haud dubie fortuna hostium
 esset , ne superesset tanto exercitui suum no-
 men secuto , concitato equo se in cohortem
 Romanam inmisit. Ibi , ut patre Hamilcare
 & Hannibale fratre dignum erat , pugnans
 cecidit. Numquam eo bello una acie tantum
 hostium interfectum est , redditaque æqua
 Cannensi clades , vel ducis , vel exercitus
 interitu , videbatur. Quinquaginta sex millia
 hostium occisa : capta quinque millia & quadrin-
 genti : præda alia magna tum omnis generis ,
 tum auri etiam argenticque. Civium etiam Roma-

U. c. 545
a. C. 207.

Hasdrubal
illa præci-
pue pugna
memorabi-
lis.

Egregie
pugnans
cadit.

56000
e Panis
occisi.

*U. c. 545.
a. C. 207.*

*Romano-
rum 8000.*

norum, qui capti apud hostes erant, supra quatuor millia capitum recepta. Id solatii fuit pro amissis eo proelio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit; octo ferme millia Romanorum sociorumque occisa. Adeoque etiam victores sanguinis cædisque ceperat fatietas (z), ut postero die, quum esset nunciatum Livio consuli, Gallos Cisalpinos Liguresque, qui aut proelio non adfuissent, aut inter cædem effugissent, uno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine ullo, aut imperio; posse, si una equitum ala mittatur, omnes deleri; « Superfint, [inquit] » aliqui nuncii, & hostium cladis, & nostræ » virtutis.

*Nero
ad
exercitum
redit.*

L. NERO ea nocte, quæ secuta est pugnam, citatiore, quam inde venerat, agmine, die sexto ad stativa sua, atque ad hostem pervenit. Iter ejus frequentia minore, quia nemo præcefferat nuncius, lætitia vero tanta, vix ut compotes mentium præ gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici enarrarique potest; nec quo incerta expectatione eventus civitas fuerat, nec quo victoriæ famam accepit. Numquam

(z) *fatias Gron. Crev.*

per omnes dies, ex quo Claudium consulem *U. c. 545.*
 profectum fama adtulit, ab orto sole ad *a. C. 207.*
 occidentem, aut senator quisquam a curia
 atque ab magistratibus abscessit, aut populus
 e foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis
 erat, in preces obtestationesque versæ, per
 omnia delubra vagæ, suppliciiis votisque fati-
 gare Deos. Tam sollicitæ ac suspensæ civi-
 tati fama incerta primo accidit, duos Nar-
 nienses equites in castra, quæ in faucibus
 Umbriæ obposita erant, venisse ex proelio,
 nunciantes cæsos hostes. Et primo magis au-
 ribus, quam animis, id acceptum erat, ut
 majus lætiusque, quam quod mente capere,
 aut fatis credere possent: & ipsa celeritas
 fidem inpediebat, quod biduo ante pugnatum
 dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Aci-
 dino missæ ex castris adferuntur de Narnien-
 sium equitum adventu. Eæ (a) literæ, per
 forum ad tribunal prætoris latæ, senatum
 curia exciverunt: tantoque certamine ac tu-
 multu populi ad fores curiæ concursus est;
 ut adire nuncius non posset, trahereturque
 a percunctantibus vociferantibusque, ut in
 Rostris prius, quam in senatu, literæ reci-

(a) *Et Gron.*

U. c. 545. tarentur. Tandem submoti & coërciti a magistratibus : dispensarique lætitia inter inpotentes ejus animos potuit. In senatu primum, deinde in concione, literæ recitatæ sunt; & pro cujusque ingenio, aliis jam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos consulumve literas audissent.

LI. Ipsos deinde adpropinquare legatos adlatum est. Tum enimvero omnis ætas currere obvii, primus quisque oculis auribusque haurire tantum gaudium cupientes. Ad Mulvium usque pontem continens agmen pervenit. Legati (erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus) circumfusi (b) omnis generis hominum frequentia in forum pervenerunt; quum alii ipsos, alii comites eorum, quæ acta essent, percunctarentur: & ut quisque audierat, exercitum hostium imperatoremque occisum, legiones Romanas incolumes, salvos consules esse, extemplo aliis porro inpertiebant gaudium suum. Quum ægre in curiam perventum esset, multo ægrius submota turba, ne Patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ

(b) Legati erant - - Metellus. Circumfusi Gron. Crev.

tunt. Inde producti in concionem legati. L. *U. c. 545d*
 Veturius, literis recitatis, ipse planius omnia, quæ acta erant, exposuit cum ingenti *a. C. 207a*
 adfensu, postremo etiam clamore universæ concionis, quum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circa templa Deum, ut grates agerent; ab aliis domos, ut conjugibus liberisque tam lætum nuncium inpertirent. Senatus, quod M. Livius & C. Claudius consules, incolumi exercitu, ducem hostium, legionesque occidissent, supplicationem in triduum decrevit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit, celebrataque a viris feminisque est. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere: quum matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu, Deis immortalibus grates agerent. Statum quoque civitatis ea victoria movit: ut jam inde, haud secus quam in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuuum dando, argentum creditum solvendo, auderent. C. Claudius consul quum in castra redisset, caput Hasdrubalis, quod servatum cum cura adtulerat, projici ante hostium stationes, captivosque

Hasdrubalis caput projectum ante castra Hannibalis.

*U. c. 545.
a. C. 207.*

*Hannibal
in extre-
mam Ita-
liam rece-
dit.*

Afros vinctos, ut erant, ostendi, duos etiam ex iis solutos ire ad Hannibalem, & exponere, quæ acta essent, iussit. Hannibal, tanto simul publico familiarique ictus luctu, «agnoscere se fortunam Carthaginis,» fertur dixisse: castrisque inde motis, ut omnia auxilia, quæ diffusa latius tueri non poterat, in extremum Italiae angulum Bruttios contraheret, & Metapontinos, civitatem universam, excitos sedibus suis, & Lucanorum qui suæ ditionis erant, in Bruttium agrum traduxit.